

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE KAZAKİSTAN'DA RUS VARLIĞI

Sovyetler Birliği'nin parçalanarak çok sayıda yeni devletin doğması, Çekoslovakya'nın iki ayrı devlete ayrılması, Yugoslavya'nın parçalanması ve yıllarca süren katliam, Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan arasında anlaşmazlığı süren Karabağ problemi ve Rusya'nın Çeçenistan'la yürüttüğü savaş gibi çok sayıdaki örnek, günümüz dünyasıyla ilgili bir tespit yapmamıza yetecek kadar veriyi bize sunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında olduğu gibi, bugün de milliyetçilik rüzgarları artan bir şiddetle esiyor. Dünya bir taraftan globalleşir görünürken, diğer taraftan mikro milliyetçilik her bölgede taraftar bulmaya devam ediyor. Sınır tanımayan sermaye ve teknolojik gelişmeler ve sundukları imkanların yanı sıra, bilgi dünyayı globalleştirip ulaşılan her yere hakim kültür sunarken; diğer tarafta küçük etnik gruplara kadar varan ölçüde bir öze dönüş, bir kendini tanıma çabası da etkili bir akım haline gelmiş görünüyor.

Tabii bu tespiti parçalanan Sovyetler Birliği'nin ardından kurulan yeni devletlerdeki milletler için de söylemek doğru olacaktır. Bu devletlerdeki milliyetçilik akımları Sovyetler Birliği'nin son döneminde yeniden filizlenir gibi olmasına karşılık, bağımsızlıktan sonra farklı bir yönde seyretmeye başlamıştır. Bu cumhuriyetlerin hemen hepsinin ortak özelliklerinden birisi, içlerinde barındırdıkları çok sayıdaki etnik nüfustur. Bunların başında gelen de Rus etnik nüfusedir. Yeni bağımsız devletlerde asli nüfusun yanı sıra sayıları ne olursa olsun etnik grupların da hissedilir düzeyde artan bir milliyetçilik hareketine girdikleri gözlenmektedir. Bunun çarpıcı bir örneği, aslen Türk yurdu olmasına karşın, iki Slav halkının nüfusça yoğun olduğu Kırım'da yaşanmaktadır. Ukrayna'ya bağlı olmasına rağmen, yoğun Rus nüfusu yüzünden iki devlet çatışmanın eşiğine kadar gelmişlerdir. Rusya, Kırım'daki Rus nüfusunu kullanarak Kırım'ı kendisine bağlama emelleri beslemektedir.

Dikkatimizi bağımsız Türk Devletlerine çevirdiğimizde de benzer problemlerin varlığını görebiliriz. Kadim ismi ile anarsak, Batı Türkistan'ı oluşturan beş devlette bugün yirmi beş milyona varan Rus nüfusu yaşamaktadır. Bağımsızlık süreçlerini devletleşme aşamasıyla tamamlamak üzere olan bu cumhuriyetlerdeki aşırı Rus nüfusu, zaten çok yönlü Rusya'ya bağımlılıkları süren bu devletlerin politikalarında önemli etkilerde bu-

Haluk ÖLÇEKÇİ

*Ahmet Yesevi Ü. Sosyal Bilimler Enst.
Araştırma Görevlisi*

lunmaktadır. Bu yoğun Rus nüfusunun yanı sıra Çarlık Rusyası ve SSCB döneminde sürdürülen Ruslaştırma sonucu asimile olan çok sayıdaki Türkü de bu kategoriye kattığımızda ortaya çıkan tablonun yeni devletler için boyutları daha iyi anlaşılır. Ülke nüfuslarına oranla önemli sayılabilecek etnik nüfusu barındıran devletlerin, gerek iç politikaları ve gerekse dış politikalarının bundan etkilenmemesi düşünülemez.

Türkistan Cumhuriyetleri içerisinde, bahsedilen sorunla en fazla iç içe yaşayan devlet ise Kazakistan Cumhuriyetidir. 2 milyon 717 bin kilometrekare yüzölçümüne sahip olan Kazakistan, hem en fazla Rus nüfusuna ve dolayısıyla etnik nüfusa, hem de iki büyük komşu Rusya ve Çin ile en büyük kara sınırına sahiptir. Bağımsızlığının artık beşinci yılını dolduran Kazakistan'daki bu mevcut durum, incelenmeye değer bir konudur. Sovyetler Birliği'nden de eskiye, Çarlık Rusya'sına kadar uzanan Rus nüfusu yerleştirme ve Ruslaştırma politikasının bugüne kadar ki etkileri ve bu sürecin bugün nasıl işlediği araştırma konusudur.

Kaldı ki, Kazakistan'ın tek ve belki de en önemli problemi etnik değildir; birbirlerini çok yönlü etkileyen diğer problemler bu genç cumhuriyetten çözüm beklemektedir. Devletin yeni baştan imarı, yeni ekonomik politikalar, hukukla, toplumsal hayatla ilgili bir çok konuda yeniden yapılanma Kazak yöneticilerin önünde biriken sorunlardır. Bunların hayata geçirilmesi aşaması ise özellikle halk için uzunca bir süreyi zor şartlar altında geçirmek demektir ki; bu, hoşnutsuzluklar ve eskiye özlem, mevcut idareyi suçlamanın ve toplumsal çalkantı ve çatışmaların artacağı bir dönemdir. Bütün bunlar Kazakistan'daki farklı etnik yapıyı da doğal olarak etkileyecektir.

Kazakistan'da bugün var olan yapının anlaşılabilmesi için, biraz eskiye gidilecek, meselenin başlangıcı olan Çarlık Rusyası dönemi ile ardından devrimle beraber gelen SSCB dönemi incelenecek ve Kazakistan'a özellikle Rus nüfusunun nereden ve nasıl geldiği ve yıllarca sürdürülen Ruslaştırma politikaları ortaya konulacaktır. Kazakistan'da var olan diğer etnik gruplar daha geniş bir çalışmanın konusu olduğu için, bu çalışma Ruslar ile sınırlı tutulmuştur. Kazakistan, tarihi süreç içerisinde incelenirken, kimi durumlarda diğer Orta Asya Cumhuriyetleri ile beraber "Türkistan" genel adıyla anılmış ve bütününde

uygulanan politikalardan bahsedilmiştir. Diğer taraftan, yüzyılımızın başına kadar aralarında fazlaca bir ayrım yapılmayarak beraber anılan Kazak ve Kırgızlar, özellikle belirli dönemlere ait nüfusla ilgili bilgiler verilirken bu çalışmada da birlikte anılmışlardır.

Çarlık Rusyası ve Kazakistan

Büyük Rus İmparatorluğunun kurulması, 1917 Ekim devriminden önce beşyüz yılı aşkın bir zaman zarfında ve yoğun çabalar sonucunda gerçekleşebilmişti. Moskova Knezliği çok mütevazı şartlarda kurulduktan sonra, 15. ve 16. yüzyıllarda, hakimiyetini çevresindeki Rus knezliklerine kabul ettirmişti. Dördüncü/Korkunç İvan 1552'de Kazan'ı ve 1556'da Ejderhan'ı zapt ederek Tatar Hanlığını zayıf düşürdüktan sonra, Rus hakimiyetini Volga nehri boyunca güçlendirmeye koyulmuş ve Rusya'nın batı yönünde Baltık kıyılarına, güneyde Ukrayna ovalarına ve doğuda Büyük Sibirya Ormanları'na kadar büyümesinin temellerini atmıştı.

Ruslar, Orta Asya'ya gelip dayandıklarında, bir zamanlar bölgede hakim olan yüksek İslam medeniyeti, Orta Doğu'nun bir çok ülkelerinde de görüldüğü gibi çöküş içinde idi. Siyasal bir hareket olarak Ruslar'ın Orta Asya'yı ele geçirmeleri, İngilizlerin Hindistan ile Sudan'ı fethetmesine çok benziyordu (HENZE, 1988:38).

1722 yılında Rus Çarı I. Petro, "Kırgız (Kazak) orduları bütün Asya memleketlerinin anahtarı ve kapısıdır. Bu yüzden, bu ordular Rus himayesi altına alınmalı ki, bunlar vasıtasıyla diğer bütün Asya memleketleriyle irtibat kurulabilsin ve Rusya için faydalı ve uygun tedbirler alınabilsin..."(HAYIT, 1975:49) diyerek sömürgecilik hedefini belirlemiş ve bölgenin önemini de dile getirmişti.

1723 yılında, Kalmuklar'ın Kazaklara saldırarak Sayram, Taşkent ve Türkistan gibi Kazaklara ait yerleri zapt etmesi Ruslar'ın işine yaramıştır. Kalmuklar'ın saldırısına uğrayan Kazaklara Ruslar da hücum etmişler ve işgal edilen Kazak topraklarında çeşitli kaleler inşa ederek Rus istila sını ilerletmişlerdir.

Ruslar, bir yandan askeri istilayı sürdürürken, diğer taraftan da Kazakları aldatma çareleri aramışlardır. Mesela, Kazaklara elçi göndererek, Rus idaresi altına girmeleri teklif edilmiştir. Ruslar'ın böyle bir talebiyle ilgili olarak 10 Ekim

1732 senesinde toplanan Kazak Kurultayı, yapılan teklifi reddetmiş ve Ruslara şu cevap verilmiştir: "Biz sizinle sulh içinde yaşamak istiyoruz, fakat tebanız olmak istemiyoruz" (HAYIT, 1975). Kazakların bu cevabından sonra Ruslar'ın Kazaklara tehdidi sürmüştür: "Rus İmparatorluğu Kazaklar'dan ürmez. Kazaklar, Rusya'ya tabi bulunan Kalmuklar, Başkurtlar ve Sibiry'a'nın şehir halkı ile Yayık Kazaçıkları tarafından mağlup edilip kılıçtan geçirilebilir" (HAYIT, 1975).

Rusların bu tehdidi, Kazaklara karşı daha evvel başkaları tarafından yapılan çeşitli saldırıların, Ruslar'ın kıskırtmasıyla olduğu ve daha sonraki katliamların da bu maksatla yapıldığının ispatı sayılmaktadır. Bu durumu Doğu Türkistanlı Kazak tarihçisi Jakıp Junısuli, "Ruslar, Kalmukları Kazaklara ve Kazakları Kalmuklara karşı fitne ve fesatla düşman etmiş, ikisini de zayıflatarak topraklarını istila etme planını uygulamıştır" (JUNISULI, 1981) diye tespit etmiştir.

1935 senesinde Almatı'da Rusça olarak basılan "Kazakistan Tarihi" adlı eserinde, Stalin devrinde öldürülen Prof. Sañçar Asfendiyaroglu'nun, "Kazaklar'ın kendi istekleriyle Rusya'ya iltihak olduğunu iddia etmek, Rus şovenistlerin efsanesi, tam bir yalandır" (KAZAKBALASI, 1988:8) demesi de aynı duruma işaret eder.

Zeki Velidi Togan'ın belirttiği gibi, Kazaklar'ın büyük Han'ı Abılay, 1754 senesinde Ruslara karşı savaşmakta olan Başkurtlara yardımcı olmuştur ki, aynı zamanda kendisi de Kalmuklara karşı savaşmakta idi (TOGAN, 1947:307).

Toprağın genişliği ve Kazakların cengaverliği gibi sebeplerden dolayı, 19. asrın ikinci yarısının başlangıcı, yani Abılay Han'ın torunu Kenesarı Kasım'ın şehit düştüğü 1846 senesine, hatta 1873'e kadar, Ruslar Kazakistan'ı tam olarak işgal edememiştir. Kazaklar'ın Ruslara karşı direnmesi, geniş Kazak toprağının bir tarafında bastırılmış gibi görünse de, diğer tarafında yeniden şahlanarak devam etmiştir.

Mesela; 1783-1797 yılları arasında Sırım Batır'ın önderliğinde Kazaklar'ın "Kişi Jüz" boyları, Ruslara karşı ayaklanmıştır. Onu, "Kişi Jüz" boylarının Han'ı Nur Ali'nin kardeşi Aşuvak gibi nüfuzlu kişiler de desteklemiştir.

1797-1814 seneleri arasında "Kişi Jüz" Kazaklarından Sultan Karatay da Ruslara karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanma 1824 yılına kadar devam etmiştir.

1836 senesinde Isatay Tayman ile Mahambet Ötemis'lerin önderlik ettiği ayaklanma, 12.7.-1838'de kanlı savaşlar neticesinde bastırılmıştır.

1837 senesinin Kasım ayında, Abılay Han'ın torunu, yani Kasım Han'ın oğlu Kenesan, Aktav'daki (Akdağ) Rus kalelerine hücum ederek yine milli bir ayaklanma başlatmıştır. Kenesan Kasım'ın kuvvetleri, 1838'de Kökşetav ve Akmola'daki Rus kalelerine de hücum etmiştir. Kenesan Han, 1840'ta Taşkent ile Güney Sibiry'a ticaret yolunu kontrolü altına almıştır. Kenesan Han, 1846 senesinde şehit olmuş, onun önderlik ettiği ayaklanma oğlu Sultan Sıdık Töre tarafından 1873'e kadar sürdürülmüştür.

Rus Nüfusun Türkistan'a Akış Nedenleri

Kazakistan'a Ruslar'ın neden geldiğini ya da getirildiğini anlamak için, Çarlık Rusyası dönemine kısaca göz atmak faydalı olacaktır. 1917 devriminden 56 yıl öncesine, yani 1861 senesine kadar Rus köylüsünün (mujiğinin) toprak sahibi olma hakkı yoktu. O, bu tarihe kadar en basit hak ve hukukundan da mahrumdu. 1861 tarihine kadar Rus Çarları, şahıslarına veya devlete hizmet gösteren memurlara ve yakınlarına mujikleri hediye olarak verirlerdi. Herhangi bir suretle köy ahalisi üzerinde sahiplik hakkı kazanan kişiler onlara ev hayvanları imiş gibi davranırlardı. Gerekirse satarlar, hediye ederler, hatta "tazı-köpek" karşılığında değiştirirlerdi. Dayanmanın son haddine kadar gelen mujikler, isyanlar çıkarırlar ve sahiplerini öldürürlerdi. O zamanın deyimiyle "kızıl horozu salıverirler", yeni ev sahiplerinin ev barkını yakarlardı. Rusya tarihinde iki kez köylü ayaklanması, hükümete karşı umumi halk ayaklanması şeklini almıştır. Bunun ilki (1667-1671) Stepan Razin hareketi, ikincisi (1773-1775) Emilyan Pugaçov hareketidir. Bu ayaklanmaya Tatar-Başkurt ve Kazaklar, o zamana kadar Rus istilasına uğramış olan ülkeler de katılmışlardı (ÇOKAY, 1988:52).

Bu ayaklanmalar olumlu bir netice vermemekle beraber, eski zamanın kul idaresi siyasetinin devamında, Çar'ın tahtı ve bütün devletin tehlike altında olduğu anlaşılınca, 1861'de Çar II. Aleksander köylüleri kulluktan azad etme fermanını çıkardı. Çar'ın fermanı, tarihte köylü ahalinin kurtuluşu olarak gösterilse de bu kurtuluş tam değildi. Çünkü bununla köylüye toprak verilmedi.

Ferman ilan edildiği zaman köylülerin işlemekte oldukları toprağın bir kısmı "köylü topluluklarına" satılmak için ayrıldı. Bu topraklar ayrı, tek bir topluluğun üyesinin değil, topluluğun umumi mülkü olarak tanınmıştır. Bu suretle eski sahiplerinden kurtulan köylü, topluluğa bağlanmıştır.

Bu şartlar altında inkılapçılık propagandasının köylü ahali arasında son derece uygun bir zemin bulduğu da pek tabiidir. Rus Çarları hükümeti, bir taraftan tahtın dayanağı sayılan mülk sahiplerinin yüzyıllardan beri gelmekte olan "hakkını" korumaya çalışırken, diğer taraftan köylü ahali kitlesinin büyümekte olan inkılapçılık çekişmesine karşı mücadele ediyordu. Gittikçe büyümekte olan zorluktan kurtulma çaresini istilacılıkta, köylü ahaliyi bu şekilde kazanılmış topraklardaki gayri Rus ülkelere, Kafkasya, Sibirya, özellikle Türkistan'a ve orada da yoğun olarak Kazakistan'a göç ettirmekte buldu.

"Çar hükümetinin resmi kaynaklarına göre, yalnız 1917 yılında, Kazakistan Cumhuriyeti çevresinde Rus muhacirlerine vermek üzere çekip alınmış toprağın 45 (kırkbeş) milyon hektar olduğu dahi, bu gayri Rus ülkelerdeki toprak çekip alınmanın derecesini göstermeye yeter bir misaldir"(Çokay, 1988: 53).

Türkistan'a getirilmiş Rus muhacir köylüsünün, sahip çıktığı toprağın gerçek sahibi sayıldığını da eklememiz gerekir. Bu suretle Rusya'da hükümet düşmanı inkılapçı ruh taşıyan Rus köylüsü, Türkistan'da bu hükümetin dayanağı oluvermiştir.

Nüfus Dengesinin Bozulması

Rus istilacılığı ve planlı göçmen politikasının sonucunda, işgal edilmiş bölgelerde yüzlerce yıldır süregelen nüfus dengesi de bozuldu. Bundan en fazla etkilenenler ise, geniş bozkırlarda yaşayan Kazaklar oldu. Kazaklar'ın nüfusu ile ilgili elimizde çeşitli rakamlar var. Levchime'ye göre, 1840' lı yıllarda sayıları 2 milyon 350 bindir. Daha sonra yapılan 1897 resmi sayımında Kazaklarla Kırgızlar beraber 4 milyon 50 bin olarak gösterilir (ÇATALTEPE, 1990:4-10).

1897 nüfus sayımına göre, Batı Türkistan'ın (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) toplam nüfusu ise 10.846.800'dür. Bu nüfusun yüzde 90'ını Türkler, yüzde 7'sini Ruslar ve yüzde 3 'ünü de Tacikler ve diğer etnik gruplar oluşturuyordu. Türkistan nüfusundaki önemli

değişiklikler 1911'deki nüfus sayımıyla daha açık bir şekilde ortaya çıktı. 1911 nüfus sayımının neticelerine göre, 1897-1911 yılları arasında Batı Türkistan'da Türk nüfusunun ortalama yüzde 22.5 artmasına karşılık, Rus nüfusu yüzde 183 artmıştır. 1911 nüfus sayımında, aradan geçen uzun zamana rağmen Kazaklar, Kırgızlarla beraber 4 milyon 654 bin olarak gösterilir (DÖNMEZ, 1989:6). Bir yıl sonraki bir başka sayımda Kırgızlarla beraber sayılan 5 milyon 165 bin olarak verilir (DIŞ POLİTİKA, 1989:91). Daha sonraki sayımlarda ise devamlı bir düşüş gösterilir.

1926'da 3 milyon 968 bin (1916 isyanında yüz binlerce Kazak öldürülmüş ve bir kısmı da sürülmüştür);

1939'da 3 milyon 99 bin (1.5 milyonun 1933-34 kıtlığında ve kollekleştirme hareketinde öldüğü ileri sürülürken, bazı yazarlar ise Kazakların bir kısmının Sibirya sanayi bölgelerine, bilhassa Kunbas'a sürüldüğünü belirterek açlık ve kollekleştirme hareketindeki ölümlerin ancak 500 bin olduğunu belirtiyorlar);

1959'da 3 milyon 581 bin ve 3 milyon 622 bin (BENNİNGSEN, 1984:10; DÖNMEZ, 1986:6);

1970'de 5 milyon 200 bin ve 5 milyon 299 bin (BENNİNGSEN, 1984:10; DÖNMEZ, 1986:6); 4 milyon 234 bin (ULUDAĞ, 1992:280); 1975'de 5 milyon 289 bin (ULUDAĞ, 1992:280);

1989'da 6 milyon 534 bin (ULUDAĞ, 1992:280) rakamı verilmektedir.

Rus nüfusun en fazla artış gösterdiği yer Kazakistan olmuştur. 1926 senesinde Ruslar Kazakistan nüfusunun ancak yüzde 20'sini teşkil ederlerken, 1959'da yani 33 yıl içinde yüzde 230 artarak sayıları 1.214.800'den 4.014.000'e ve Kazakistan nüfusundaki oranları da yüzde 43.1'e ulaşmıştır. Rus nüfusun hızlı bir şekilde artışı bir yana, genel nüfusa oranının bu kadar fazla oluşunun önemli sebeplerinden birisi de Kazaklara karşı yürütülen soykırım ve sürgün politikalarıdır. Ayrıca Stalin döneminde, 1937'de özellikle aydın sınıfı hedef alan bir yok ediş (soykırım) yaşanmıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı'nda Kazak erkek nüfusunun büyük ölçüde azaldığı görülmektedir. 1939'da kadınlar nüfusun yüzde 48'ini, 1959'da yüzde 59'unu, 1989'da ise yüzde 52'sini oluşturmaktadır (ULUDAĞ, 1992:281).

Kazakistan Nüfusunun Bileşimi (1 Ocak 1989)
(Uludağ, 1992:280)

(1000 olarak)

	1970	1975	1989	Toplamdaki Yüzde
Kazak	4234.2	5289.3	6534.6	39.7
Rus	5521.9	5991.3	6228.6	37.8
Alman	858.1	900.2	957.5	5.8
Ukraynalı	933.5	898	896.2	5.4
Özbek	216.3	263.3	332	2
Tatar	285.7	312.6	328	2
Uygur	129	147.9	158.3	1.1
Beyaz Rus	198.3	181.5	182.6	1.1
Koreli	81.6	92	103.3	0.6
Azeri	57.7	73.3	9.1	0.5
Polonyalı	61.6	61.1	60	0.4
Çeçen	34.5	38.3	49.5	0.3
Türkler	18.5	25.8	49.6	0.3
Yunanlı	51.2	49.9	46.7	0.3
Başkurt	21.4	32.5	31.9	0.3
Moldovalı	26	30.3	33.1	0.2
Mordovalı	26	30.3	33.1	0.2
Dungan	17.3	22.5	30.2	0.2
Tacik	16	19.3	25.5	0.2
Kürt	12.3	17.7	25.4	0.2
Çuvaş	22.9	22.3	22.3	0.1
Toplam	13008.7	14684.3	16464.5	

Bolşevik Devrimi Döneminde Kazak-Rus İlişkileri ve Milli Hareketler

Türkistan'da istila hadisesi ile eşit denilecek bir şekilde ayaklanma hareketleri de başlamıştır. Bu ayaklanmalar, istilaya uğrama hadisesi karşısındaki halk duygu ve düşüncesini ifade etmesi bakımından çok kıymetli ve dikkate değer hadiseler olmakla beraber, milli menfaat için olumlu ve netice vermekten uzak bulunuyordu. Zaten bunlar müspet bir amaç ve ona göre yapılan hazırlıklarla ortaya çıkmış hadiseler değildir. Hep birer halk duygusu taşması ve halk infiali olarak kalmışlardır. Bunlara örnek olarak, meşhur Ezler İşan'ın idare ettiği 1891 "Taşatar" hadisesi veya Dügçü İşan'ın idare ettiği 1898 Andican ayaklanmaları gösterilebilir.

Anı halk duygusunu ifade eden hareketlerin en büyüğü ve ayrı zamanda Çarlık Rusyası hakimiyeti çağının son hadisesi 1916 umum Türkistan halk isyanıdır. Gerçi bu isyanın da Türkistan milli davasının tahakkuku bakımından elle tutulacak bir neticesi olmamışsa da, Rus emperyalizminin mahiyetini ortaya koyması ve Türkistan milli

davasına hak kazandırması bakımından çok mühim tesiri olmuştur (T., 1954:15).

Alaş Orda'nın Çalışmaları

Bu hareketlerin en önemlilerinden birisi Alihan Bökey, Ahmet Birimcan, Muhammetcan Tınışbay, Ahmet Baytursun, Mir Çakıp Dulat, Mustafa Çokay gibi aydınların liderliğinde Haziran 1905'de Karkaralı'da 14500 delegenin katıldığı kurultayla başladı. Bu ilk kurultayda Mağcan Cumabay ve Ahmet Birimcan gibi hatiplerin ikna edici konuşmalarıyla Türkçü görüşler tasvip edilerek; Rus hükümetine karşı din hürriyeti, toprak mülkiyeti vb. milli meseleler görüşüldü. Bu toplantıdan sonra Alaş Partisi* aydınlar arasında gayri resmi kurularak gizli faaliyetlere başladı (ALTAY, 1987:28-29).

Alaş Partisi'nin gizli çalışmaları her şeyden önce Türkleri eğitim sahasında ilerletmeyi temel hedef olarak seçmişti. Bununla beraber Türkler'in ileride kuracağı milli ve bağımsız hükümetin hazırlığının da içerisindeydi. Halkı uyandırmanın en etkili vasıtasının basın olduğu anlaşılacak, 1907'de Kazak, 1911'de Aykap ve 1913'te Mustafa Orazay ve Ahmet Baytursun tarafından Kazak Gazetesi tekrar yayımlanmaya başladı. Alaş Partisinin mensupları, resmen parti adına olmasa da, partinin siyasi görüş ve fikirlerini yukarıda adları zikredilen yayın organlarında dile getirdiler. Böylece partinin safları gün geçtikçe sıklaşmaya ve milli hareket güçlenmeye başladı.

Temmuz 1917'de Alaş Partisi'nin resmi kurultayı toplandı. Alihan Bökey tarafından açılan kurultayda alınan konumuzla ilgili bazı kararlar şöyle:

- 1.Rus muhacirlerinin Türkistan'a gönderilmesi hemen durdurulmalı.
- 2.Hükümet tarafından gasp edilen ve Rus muhacirlerine dağıtılan topraklar Türklere iade edilmeli.
- 3.Cephe gerisi için işçi olarak cepheye gönderilen Türkler hemen memleketlerine geri yollanmalı. Kurultayın ikinci günü Rus hükümetinden talep edilmek üzere şu hususlar da karara bağlandı:
- 4.Türklerin ve Rusların idari işlerinin ayrı olması.
- 5.Türkler ve Rusların kendi milletlerinden olan hakimler vasıtasıyla yargılanması.

6.Eğitimin herkesin ana dilinde yapılması (ALTAY, 1987:29).

Bolşevik Devriminin hemen ardından Kazak steplerinde, Orenburg'ta toplanan ikinci Pan-Kırgız Kongresi, 1917 Aralığında iki Kazak Hükümeti kurdu. Bunlardan bir tanesi, Doğu Kazakistan için Semipalatinsk'de Alihan Bökey önderliğinde kurulmuştu. Diğeri ise Batı Kazakistan için Urallar'ın yakınındaki Cambaytu köyünde Dost Muhammed yönetiminde idi. Her iki hükümet de, milli Alaş Orda Partisi'ne bağlıydılar (QUELQEJAY, 1988:111).

Hükümet ilk kurulduğu günden itibaren bünyesini sağlamlaştırarak polis, ordu ve maliye teşkilatlarını süratle geliştirmeye çalıştı. Bunun neticesinde Alaş Orda hükümetinin ordusu, üniformalı polisi oldu. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın belirttiğine göre, "Alaş Orda Orunbor, Torgay, Kostanay ve Semey vilayetlerinde milli alaylarını kurmaya muvaffak olmuştur. Aynı zamanda Alaş Orda hükümeti bütün vilayet ve kazalara yeni idari amirler tayin etme işim de hızlandırmıştır (TOGAN, 1947).

İnkılabın başından beri, önce Orenburg'ta toplanmış olan Umum Kazak Kongresi, daha sonra Taşkent'teki Umum Türkistan Kongresi, Rus muhaciri getirilmesinin derhal durdurulması, muhacirler için ayrılan fakat henüz muhacirlerin eline geçmemiş olan yerlerin derhal Türkistanlılara geri verilmesini talep ederek karar çıkardı. Bu dilek, muvakkat hükümet tarafından da onaylandı.

Türkistan Halkında Artan Rahatsızlık

Türkistan'daki Rus muhacirleri temsilcileri bu karara karşı çıktılar. İşçi ve Askerler Şurası da, tabii Rus muhacirlerini tutuyordu; Muvakkat Hükümetin Ziraat Bakanlığı (Yer) "Arazi Komiteleri" kurma hususunda bir kanun çıkardı. Arazi Komiteleri, mülk sahibi olanların elindeki ve başka tür mülklerde olan arazilerin, toprağı ekip biçen köylülerin eline bir düzen üzere geçmesine bakacak ve bu hususta gereken tedbirleri alacaktı. Buna Türkistan'ın yerli ahalisinin tepkisi büyük oldu.

Bu tepkinin doğduğu bir ok bölgeden birisi olan Bayramali çevresindeki ve Tecen bölgesindeki Türkmenler, Rus muhacirlerine verilmiş olan eski arklarını zorla geri alarak kendileri sahip

çıktılar. Taşkent'in yakınındaki Zag Ark çevresindeki ahali ise, eski alışkanlığı ile kendi isteğince vaktinden önce suyu aktarıp gitmek isteyen Rus muhacirlerini kovalayabildi... Türkistan bozkırlarının bir çok yerinde Türkistan Kazak-Kırgızları, eskiden ellerinden çekip alınan otlak ve biçmelik arazilerini, Rus muhacirlerinden geri aldılar. Gün geçtikçe anlaşmazlık da arttı. Rus muhacirleri, hatta İşçi ve Askerler Şurası da bu mesele üzerinde ciddi kargaşalıkların çıkabileceğini anladılar. İşte ortaya çıkması ihtimali olan karışıklığın önünü almak ve Müessesan Meclisi toplanıncaya kadar işe yarayan bir anlaşma yolu bulmak niyetiyle "Türkistan Rus Muhaciri-Kazak Şurası" adlı bir kuruluş oluşturuldu (ÇOKAY, 1988:55).

Mustafa Çokay, Hatıralarında bu yeni kurulan Şura ile ilgili şunları anlatıyor:

"Türkistan Rus Muhaciri-Kazak Şurasında, biz arazi meselesi üzerinde Türkistan halkı ile Rus muhaciri arasındaki ilişkileri araştırdık. Her iki taraf da kendi talep ve arzularını ortaya koydular. Ruslar, Türkistanlıların muhacirlerin yerlerine tecavüzü durdurmalarını ve onların arklarından faydalanmalarına mani olmamalarını istediler. Ancak, araştırıldığında bu gibi hareketlerin, Ruslar tarafından eskide olduğu gibi, sorumsuzca zorbalık şeklinde yapılan olaylara Türkistanlıların "cevabı" olduğu anlaşıldı. Rus muhacirleri, eskiden beri hükümetin yardımıyla sürdüre geldikleri zorla suyu aktarıp alarak, yerli çiftçinin hakkını çiğnemek istiyorlardı. Türkistanlı köylüler de onları suya yanaştırmamış, kovalamışlardı. Biz de kendi açımızdan Rus muhacirlerinin, İşçi ve Asker Şuralarına bağlanmamalarını, Türkistanlılara eskideki gibi muamelede bulunmamalarını kesin şart koştuk. Yedisu'daki muhacirlere, yerli Kazak-Kırgızlara karşı silahlı hücumların durdurulmasını temin etmelerini, nihayet bu yerleşmiş muhacirlerin, bizimle birlikte, Rusya'dan yeni muhacir getirme siyasetine karşı çıkmalarını talep ettik. Bu taleplerimiz kabul edildiği taktirde, Türkistan'dan bir Rus muhaciri temsilcisinin Müessesan Meclisi'ne adaylığını, Milli Merkezimizin onaylayacağını bildirdik. Bugün yıllardan sonra, bizim o zamanki taleplerimiz, ne kadar saflık eseri olarak görünmektedir! Fakat biz, o zaman, o kadar güçsüz ve hazırlıksız idik ki, bu taleplerimiz bile, büyük bir "inkılap kazancı" olarak görünüyordu (ÇOKAY, 1988:56-57). Türkistan'da memnuniyetsizlik, sürekli yerli ahali aleyhine değişen uygulamalarla artmaktaydı. Mustafa Çokay, hatıralarında bu şikayetlerden

birisini, Gazali ilçesinin Kazak ahalisinin şikayetini şöyle dile getiriyor:

"Biz inkılaptan sonra durumumuzun iyileşeceğini ümit etmiştik. Fakat iş tersine döndü. İlçede süngü gücüyle idareyi ele geçiren işçi ve askerler, bize eski yöneticilerden çok daha kötü muamelede bulunuyorlar. Günden güne artan sürekli bir terör içinde yaşıyoruz. Silahlı işçi ve askerler köylere gelerek, bütün köyü muhasara ediyor. Evlerde aramalar yaparak, 'İnkılap ve onun kurbanları' yararına diyerek, halka ölçsüz ağır vergiler ödetiyorlar. Kimin kapısında iyi cins at, evinde kıymetli halı, kürk, altın, gümüş eşya görürlerse, alıp götürüyorlar. Kadınlarımızı tahkir etme olayları da az değildir. Bizim teşkilatın üyeleri, hiç bir kusuru olmasa da tutuklanmaktadır. İşçi ve Asker Şuraları ve onun bazı üyelerinin yerine getirilemeyen talepleri sebebiyle, küçük bir yanılma yüzünden bütün köy halkı cezalandırılmaktadır. Bizi, daimi cezalandırılma korkusu altında tutuyorlar. İlçede açlık başlamak üzere. Bize tahıl vermiyorlar. Demiryoluyla getirilen buğday, darı, arpa, pirinç, ne varsa Ruslara paylaşılacak üzere istasyonlarda ve şehirlerde saklanmaktadır (ÇOKAY, 1988:35). Bu türden şikayetler Türkistan'ın her tarafından sürekli gelmekteydi. Muvakkat Hükümet Komitesiyse, bu şikayetleri Türkistan Merkez İşçi ve Asker Şuralarına vermekle yetiniyordu. İşçi ve Asker Şuraları da, bu işçi ve askerleri "İnkılap Kanunlarına" riayet etmeye çağırın karar vermekle yetinmekteydi.

Türkistan'da, Rus işçisi, özellikle askeri, "İnkılap Kanunu" dendiğinde, kendisinin hiç bir şekilde sınırlanmamış hukuka sahip olduğunu, her istediğini yapmakta hür olduğunu düşünüyordu. Talancılık, her türlü zorlamanın tümü, Türkistan'daki İşçi-Asker Şuralarınca inkılap kanunu hükmündendi.

Bu dönemle ilgili olarak, mahkemelere de göz atmak, konuyu daha iyi aydınlatacaktır. İnkılabı kadar olan devirde, Türkistan mahkemelerinin özelliği vardı. Rusya'daki gibi halk içinden seçilen kişilerin katılmasıyla işleyen "Yeminli Mahkeme" (Sud prisyajnikh) Türkistan'da yoktu. Bütün işlere resmi devlet mahkemelerinde bakılıyordu (Koronnij Sud). Yerli Türkistanlıların kendi aralarında ister cinayet, ister mülki anlaşmazlıklar olsun, ağır cezayı gerektirmediği takdirde, şehir ahalisi çevresinde "Kadılar" tarafından, göçebe mal sahipleri arasında "Beyler" tarafından çözüme götürülüyordu. Kadınlıklarda, iş şeriat esasına göre yürütülür; Beylerin mahkeme-

lerinde ise yazılı olmayan halk göreneklerine (örf, adet) uyularak yapılırdı (ÇOKAY, 1988:48).

Kadı ve beyler, bir davaya ancak her iki taraf razı oldukları takdirde bakabiliyorlardı. Bir taraf işi Rus mahkemesine götürmek isterse, iş Rus mahkemesine alınır; bununla kadı ve beyler, bu işe bakmak hakkında mahrum edilmiş olurlardı. Bu yönü güçlendirmek, genişletmek için her türlü lüleler de kullanılmakta idi. 30 Som (Lira) altın kıymetindeki adı cinayet işleri, kadı ve beyler mahkemesine tabi idi. Talancılık, baskın cinayeti Rus mahkemesine giderdi. Bozkır, kışlak (köy) hatta şehirlerde adı hırsızlığı baskına çevirip, Rus devlet mahkemelerine gönderme olaylarına da rastlanırdı. Bu durum, gerek görenekler, gerekse şeriat esasında kurulmuş yerli mahkemelerin itibarını tamamiyle silmekteydi. Bir süre sonra yapılan bir değişiklikle de; şeriat esasında kadılar tarafından verilen hüküm, Rus idaresinin, yani ilçe başkanının talebi üzerine yeniden incelenebilir, hatta Rus mahkemesi kararıyla tamamen ortadan kaldırılabildi hale geldi.

Bolşevik Devriminin Ardından

19. yüzyıldan beri Orta Asya'daki Rus politikasının hiç bir değişikliğe uğramadığı açıkça ortadadır. Ekim ayındaki Bolşevik ihtilali, her ne kadar 3 Aralık 1917'de Lenin ve Stalin tarafından imzalanan "Rusya ve Doğu'daki Müslüman Emekçilere Çağrı" başlıklı bildiriyle, Çarlık dönemindeki rotadan ayrılacağı gibi bir izlenim yaratmışsa da, izlenen yolda hiç bir değişiklik olmadı. Bildiri de şöyle deniyordu:

"Bugünden itibaren dininiz, adetleriniz, milli ve kültürel kuruluşlarınızın serbest ve her türlü müdahalenin dışında kalacağı ilan olunur. Hiç bir engelle karşılaşmaksızın milli hayatınızı düzenleyiniz... Bu sizin hakkınızdır" (BRAKER, 1988:221). Sovyet dönemiyle ilgili olarak etnik yaklaşımlara baktığımızda, iki sözcüğün önem kazandığı görülür. Sblizhenie ve Slijanie. Birincisi daha yakına gelmek, etnik şuurun biraz olsun kaybettirilerek birbirine yaklaştırılması; ikincisi ise, bu yaklaşımın daha geliştirilerek yeni bir Sovyet insanının yaratılması, çeşitli Sovyet halklarının tek bir halk haline dönüştürülmesi anlamını vermektedir. İkinci sözcüğün uygulamada gerçekleşmesi pek mümkün olamadı (ULUDAĞ, 1992: 280). Çünkü, böyle bir olgunun gerçekleşmesi halinde, etnik özelliklerin başta dil olmak üzere

kaybolması ve bugün bağımsız devletler kuran milletlerin yok olması gerekirdi. Ancak Sovyetler'in ilkinde önemli başarılar elde ettikleri de saklanamayacak bir gerçektir.

Çarlık Rusyası'nın son dönemlerinde zayıflayan merkezi otoritenin etkisinden uzak kalan Türkistan'da yeni yeni filizlenmeye başlayan milli hareketler, yeni bir tehditle, Bolşevik devrimiyle karşı karşıya kaldılar. 1918'in ilk ayında Sibiry'a'dan ve Urallar'dan gelen Kızıl Rus birlikleri, ciddi hiç bir direnişle karşılaşmaksızın Kazak steplerine girdiler. 7 Ocak'ta Akmola, 18 Ocak'ta Orenburg, 21 Ocak'ta Semiplatinsk ve 3 Mart'ta Almatı(Verni) işgal edildi. Alaş Orda yönetiminin üyeleri de steplere kaçtılar (QUELQEJAY, 1988:85).

Bolşevik devrimi sırasında yaşanan iç savaş Rusları ilgilendiren bir sorun olarak görünmesine karşılık, genellikle Rus toprakları dışında cereyan etti. Böylece azınlıklar da çok zor bir seçenikle karşı karşıya kaldılar. Şöyle ki, bu hasımlardan biri veya diğeri ile kader birliği yapmak durumundaydılar. Tataristanlı Sultan Galiyev gibi az sayıdaki müslüman liderler seçimlerini Bolşevik'lerden tarafa yapmışlardı. Ancak büyük çoğunluk tarafsız gözlemciler olarak kalmayı yeğlediklerinden bu kritik kararı ertelemek çabasına giriştiler, çünkü hasımların her ikisi de onlara aynı derecede sevimsiz geliyordu. Alaş Orda'nın lideri Ahmet Baytursun durumlarını şöyle açıklar:

"Kırgızlar(Kazaklar) ilk ihtilali sevinç, ikincisini ise endişe ve korku ile karşıladılar. Bunun neden böyle olduğunu anlamak kolaydır. Birinci ihtilal onları Çarın zalim rejiminden kurtararak, geleneksel özerklik umutlarını canlandırmıştı... İkinci ihtilali ise bir dikta rejiminin kurulmasıyla birlikte, sınır bölgelerindeki şiddet, yağma ve talan izledi... Kısaca buna tam manasıyla, anarşi denir... Eskiden sayıları az da olsa Çarın bürokratları Kırgızlara(Kazaklara) baskı yapmışlardı. Bugün ise aynı tip insanlar veya başkaları Bolşevik kılığına girerek aynı rejimi sınırlarımızdan içeri sokmaya çalışmaktadırlar. Ancak Çarlık döneminin yeniden kurulacağına and içmiş Kolçak'ın siyaseti, Alaş Orda'nın Sovyetlere yönelmesini zorunlu kılmışsa da, yerel Bolşeviklerin davranışları göz önüne alındığında, bu seçeneğin de pek sağlıklı olmadığı anlaşılıyordu (QUELQEJAY, 1988:88). Alaş Orda'nın Kazak birlikleri 1919 Martına kadar Komuş, Avksentev hükümeti, Orenburg, Ural ve Yedisu Kazakları gibi Beyaz güçlerle işbirliği yapmışlardı. Ancak bu süre içinde Kol-

çak'ın müslüman aleyhtarı stratejisi, onları hiç istemedikleri halde Bolşeviklerin kollarına attı. Alaş Orda liderlerinden Ahmet Baytursun daha başlangıçtan beri Sovyetlerin yanında çarpışan Kıpçak aşiretinin reisi Çağıldı ile Omsk'da gizlice buluştu. Bu toplantıdan sonra, Kazak birlikleri çarpışmayı bırakarak Kazakistan'ın merkezi bölgesindeki çöle çekildiler. Baytursun 1919 Haziranında Moskova'da yaptığı bir anlaşma ile Birleşik Sovyet Alaş Orda geçici hükümetini kurdu (QUELQEJAY, 1988:95).

Rus baskısı, Kazak steplerinde kendisini daha hafif bir biçimde gösterdiğinden, Kazak milliyetçileri ile Sovyet rejimi arasındaki işbirliği 1920 Tere kadar sürdü. Kazak milliyetçileri de 1930'lu yılların başında ortadan kaldırıldılar. Bunun içindir ki; 1925 yılına kadar Halkların Eğitim Komiserliği, basın ve bütün (Kazak) eğitim kurumları karşı devrimci milliyetçilerin kaleleri oluyordu. Sovyet aleyhtarı hareketin lideri Baytursun o sırada Halkların Eğitimi Komiseri idi ve arkadaşı Dulatov ile birlikte Kazak basınıni yönlendiriyordu, ki bu kuruluş tamamıyla Alaş Orda milliyetçilerinin denetimi altında idi (QUELQEJAY, 1988:95).

Sovyet Ordusunun Etkisi

Kazakistan'ın denetimi ve Ruslaştırılmasında, Rus ve daha sonra da Sovyet ordusunun önemi büyüktür. Çarlık Rusyası, Kazakistan'ı işgalde düzenli ordularını kullandığı gibi, yerleştirdiği Rus nüfusu korumak için de aynı yöntemi kullanmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu silahlı girişin ardından, hukuktan toprak düzenlemelerine kadar bir çok konuda muhacir Rusları koruyucu tedbirler alınmıştır.

Sovyet silahlı kuvvetlerinin yapısı ise Çarlık döneminde olduğu gibi Moskova, yani Rus merkezine tam bir bağımlılığı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. İlk dönemde ulusal cumhuriyetlere, Sovyet Cumhuriyetler Birliği komutanlığına kısmen bağlı olacak şekilde ordularını kurma hakkını tanıyan eski bir yasa tasarısı hemen yürürlüğe girmişti. 1944 yılında ise, Cumhuriyet statüsündeki birimlere, ulusal silahlı kuvvetler kurma yetkisini veren özel bir madde 1931 tarihli Sovyet Anayasası'na eklenmişti. Bu madde genellikle savaştan sonra yürütülecek politikada izlenmesi düşünülen yöntemin bir parçası olup yalnızca kağıt üzerinde kalmıştı. Nitekim yasallaşmış

olan bu madde 1977 tarihli Sovyet Anayasası'ndan çıkartıldı (MATUSZEWSKI, 1988:139).

Aslında silahlı kuvvetlerin kuruluş ve eğitim tarzları, cumhuriyetlere söz konusu yetkileri kazandırmış olan bu anlayışı tümüyle ortadan kaldırmakta ve onların merkeziyetçilikten yana olan bir düşünce ile eğitildiklerini açıkça göstermektedir. Silahlı kuvvetlerin resmi dili Rusça ve yüksek komuta konseyinin büyük bir çoğunluğunu Ruslar oluşturmaktaydı. Birliklerin yerleşim düzeni de ulusal nüfus bölgelerinin kurulmasına imkan vermeyecek bir şekilde ayarlanmıştı.

Silahlı kuvvetler ülkede belli başlı iki önemli görevi üstlendiler. Bir kere, bu kuruluşun görevi ulusal askeri birlikleri dağıtmak ve cumhuriyete merkeziyetçiliği zorla kabul ettirmek için ne lazımsa onu yapmaktı. Bu kuvvetlerin bir diğer görevi de Rus kökenli olmayan askerlerin kültürel bir değişimden geçerek Ruslaştırılmalarında bir araç rolünü oynamaktı.

Sovyet yönetiminin etnik sorun karşısında başvurduğu zorlayıcı yöntemlerden başka, Sovyet rejimi çeşitli ve bir hayli tesiri olan yöntemler de geliştirmiştir. Bu paket içinde, mevcut amaçları ve canlılığı, rejime yararlı olacak şekilde bağlayacak fırsat yaratma, çıkar sağlama, ekonomik ve sosyal ödüller verme gibi programlar da yer almıştır. Özellikle yerli aydınların belli bir zaman sonrasında kazanılmasındaki Sovyet başarıları da dikkate değer ölçüdedir. Bu başarının önemi, eski Sovyet halklarının uzun sayılabilecek bir süre kontrol edilebildikleri düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır (MATUSZEWSKI, 1988:142). Moskova bu sonuca, her Rus kökenli olmayan yüksek rütbeli yetkilinin yanına bir Rus'u vermekle ulaşmıştır.

Gerek Sovyet, gerekse Sovyet öncesi dönemlerinde Slav olmayanların, Rus askeri kuruluşlarındaki Slavlarla tam bir eşitlik statüsü içinde görev yaptıkları hiç görülmediğinden, Sovyet planıcıları böyle bir olasılığı kendileri için ciddi bir tehlike olarak saymışlardır.

Curran ve Ponomareff şu noktayı vurgulamaktadırlar:

"Rus rejimi 1699-1700 yılları arasında askere alma politikasına her ne kadar yeni bir anlayış getirdiyse de, silah altındaki Rus kökenli olmayanların çoğu, muntazam ordunun birlikleri dışındaki 'başka ulusların taburu' olarak düzenlenmiş birliklere gönüllü olarak alınmışlardır. Oysa, azınlıkların ordu-

daki sayısını azaltıp, bu kuruluştaki Rus üstünlüğünü güvence altına almak amacı ile yalnızca Rus bölgelerinden olanlar askere çağrılmışlardır. 1874 reformlarının bir sonucu olarak, ülke çapında askere alma yasası çıkartılmışsa da, ayırım daima gözetilmiştir. Düzene bağlılıklarından şüphe edilen Rus kökenli olmayanlar hizmet dışı bırakılmışlar ve . 1916 yılına gelinceye kadar hiç bir Orta Asyalı askere çağrılmamıştır"(WIMBUSH, 1988:333).

Orta Asyalılara Ordu'da Güvensizlik

1916 yılında, alışıl gelmiş politika bir yana bırakılarak Orta Asyalılar'ın askere alınması gibi başarısız bir atılıma girildi. 1916 yılında 30 bin kadar Kazak, Ruslar'ın adil olmayan uygulamalarından ve mecburi askerlik hizmetinden kurtulabilmek için Doğu Türkistan'a (Çin idaresi altındaki adıyla Sincan) kaçmışlardı. Bölgenin Çinli idarecisi Yang Tsen Tsin, Ruslarla masaya oturarak, bu Kazak kaçkınlarının büyük bir çoğunluğuna genel af çıkartmış ve onların ülkelerine geri dönmelerini sağlamıştı (BRAKER, 1988:181).

Buna karşılık Rus hükümeti özellikle geleneksel olarak, merkezi güçlere karşı hınç duyan ulusal arasından az sayıda bile olsa, milli birlikler kurulmasını teşvik etti. 1917 ihtilalini izleyen döneme gelinceye kadar bu ulusal birliklerin çoğu varlıklarını sürdürdüler ve Bolşevikler bu birliklerden Beyaz Rus taburlarına karşı yapılan çarpışmalarda geniş çapta yararlanmasını bildiler. Bunda, özellikle self-determinasyon hakkını vaat etmeleri önemli rol oynadı. Bu birlikler önce Lenin, daha sonra da Stalin tarafından Kızıl Ordu kadrosu içine alınmaya çalışıldıysa da başarılı olunamaması üzerine, 1938 yılında resmen dağıtıldılar. Buna rağmen, bu birliklerden bazıları İkinci Dünya Savaşı sırasında yeniden kuruldu, fakat isim olarak etnik görünüm arz etseler de, bu birliklerin çoğunluğunu Slav asıllılar oluşturmaktaydı (WIMBUSH, 1988:334). 1943 Ocağında, Sovyetlerin Kursk zaferini kazanmalarının ardından, Slav olmayanların birleşik Sovyet kuvvetlerindeki sayılarında büyük azalma görüldü. Eski ve yüksek rütbeli bir Sovyet kurmay subayı, bu olayın özündeki Sovyet politikasını şöyle dile getirmektedir:

"1941 yılının sonunda veya 1942 başlarında Yüksek Sovyet Konseyi'nin özel bir direktifi üzerine, Çalışma ve Savunma Konseyi tarafından, Rus kökenli olmayanların yapacakları hizmetler hakkında çok

gizli bir kararname kaleme alınmıştı. Bu kararname 'Sovyet Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam İlkeleri' başlığını taşıyordu. Metinde şu noktalara yer verilmişti: 'Savaş bütün Sovyet uluslarının çarpışma kapasitelerinin aynı olmadığını göstermiştir. Bazı birlikler yenilmişlerdir. Bu da bu birliklerde çoğunluğu oluşturan ulusların savaş yeteneklerinin zayıf olduğuna işaret etmektedir'. Hazırlanmış olan bu metindeki son nokta şunu vurguluyordu. Savaş yetenekleri bakımından Orta Asyalılar 'hiç de güvenilir olmadıklarını' kanıtladıkları gibi, hiç bir askeri konuda yararlı olmadıklarını da göstermişlerdir" (WİMBUSH, 1988:334). Kararnamedeki başka bir madde de bütün birliklerde Slavların çoğunlukta olmasını istiyordu (WİMBUSH, 1988:334).

Sovyetlerin silahlı kuvvetlerindeki uluslara ilişkin politikalarının, bir çok yönden Sovyet dönemi öncesindeki Rus emperyalist politikasının daha genişletilmiş ve hatta daha da abartılmış bir modeli olduğu görülür. Çeşitli ulusların Sovyet silahlı kuvvetlerinde askere alınması, yöntemin ne olduğunu da açıkça göstermektedir. Askerlik şubelerinin en küçük rütbede silah altına aldığı mükellefler çeşitli niteliklerine göre sınıflandırılır, ki bunların en önemlisi etnik faktördür. Bu mükellefler, daha sonra elinde belirli sayıda ve belirli etnik özellikleri gösteren kişileri tespit edip ayırması talimatı bulunan bir görevli tarafından birliklerden veya askeri bölgelerden seçilirler. Çeşitli askerlik şubelerinde toplanan nitelik özellikleri hakkındaki bilgilerin tümüne sahip olan Genel Kurmay'ın bu görevlileri işe koştuğu kesindir (WİMBUSH, 1988:335).

Sovyet silahlı kuvvetlerinde, bazı ayrıcalıklar dışında, gelişmiş teknik beceriyi gerektiren sınıflarda Slav kökenli personele daha büyük bir ağırlık verilmektedir. Nitekim Slavların, yüzde 95 oranında temsil edildikleri kuruluşlar olarak hava kuvvetleri, donanma ve füze birlikleri gösterilebilir. Bu sınıflarda Slavlar arasında bile büyük çoğunluğu Ruslar oluşturmaktadır. Sınırlarda KGB birliklerinde ise, hizmetin gerektirdiği siyasal güvenilirlik açısından Ruslar ve diğer Slavlar büyük bir çoğunluğu teşkil ederler.

Buna karşılık, Sovyet silahlı kuvvetlerindeki kara ordusunda Slav olmayanların diğer birliklere kıyasla çok büyük bir sayıları vardır. Slav olmayanlar tabur düzeyindeki mevcudun yüzde 20'sini ve daha küçük birliklerde ise daha büyük bir oranı oluştururlar. Slav olmayanların çoğu onarım a-

laylarında görev yaparlar, mutfak hizmetleri destek kısımları gibi muharebe dışı görevlerde bulundurulurlar.

Onarım birliklerinin yüzde 80-90'ını Slav olmayan azınlıklar ile boykot edilmiş bir avuç-Slav teşkil eder. Bu birliklerin hemen hemen tümü Slav subayların komutasındadır.

Kritik görevleri üstlenen birliklerdeki alışlagelmiş etnik seçim yöntemine getirilen tek bir ayrıcalık da İç Güvenlik Kuvvetleri'nde (MVD) görülür. Bu birliklerin büyük bir yüzdesini, aslında daha çok azınlık kesimindeki Orta Asyalı askerler oluşturur. Kurallara ters düşen bu uygulama, SSCB'nin başka bir bölgesinden getirilen birliklerle iç direnişlerin önünü almak isteyen Sovyet rejiminin politikasından kaynaklanmaktadır (WİMBUSH, 1988:337). İşte bu kaynaktan sağlanan askerler, aynı etnik gruptan olan birliklerin aksine, o yöredeki direnişi hiç bir çekince göstermeksizin bastırabilirler. Bu kural gereği Orta Asyalılar daha çok Rusya ve Ukrayna'da onarım alaylarında hizmet verirken, Orta Asya'da ise Slav asıllılar görev almışlardır. Varşova Paktı ülkelerinde, yurt dışı görevi yapan Sovyet birliklerini ise, genellikle Slavlar oluşturmuştur.

Slav olmayanların çoğu için, askerlik mesleğine girmek demek, belirli bir oranda Ruslaşmayı bilerek veya isteyerek kabul etmek demektir. Azınlıkların eğitimi, silah altında bile farklı olmaktadır. Orta Asyalıların çoğu ve özellikle onarım taburunda olanlar, hemen hemen hiç muharebe ve silah eğitimi görmezler.

Öte yandan, bütün ordularda olduğu biçimde, Sovyetler de komuta etmek için tek bir dil, yani Rusça'yı kullanırlar. Bu bölgelerde zaten Rusça'yı ikinci bir dil olarak öğretmekte başarılı olan Moskova, askerlik vasıtasıyla bu politikasını pekiştirmektedir.

Sovyet silahlı kuvvetleri, tarihsel geleneğin de çerçevesi içinde, azınlık askerlerine yeterli sayılabilecek bir dil becerisi kazandırmak için, yoğun bir biçimde Rusça'ya dayanmışlardır. Bu yaklaşım kısmen başarılı olmuştur. Hiç Rusçası olmayan veya dili çok az bilen askerler, hizmet sürelerinin bitimine doğru sokak Rusçası düzeyinde bir bilgiye sahip olabilmişlerdir (WİMBUSH, 1988:342).

Sovyet silahlı kuvvetlerinde etnik bilincin arttığı ve etnik kişiliğin bilenererek, özellikle Ruslara karşı büyük bir antipatinin yaratıldığı karşı

eğilimleri güçlendirecek davranışlara fırsat verilmiştir. Bir çok sürtüşmeler ırk sorunundan kaynaklanmıştır. Slav askerlerinin Orta Asyalı karşıtlarına olan davranışlarında, ırk üstünlüğü anlayışı kendisini açıkça göstermiştir ki, bu husus ırklar için kullanılmakta olan tabirlerle vurgulanmıştır (WIMBUSH, 1988:345).

Sovyetler'in Dil Konusundaki Başarıları

20 Haziran 1950 tarihli Pravda'da Stalin şöyle yazıyordu: "İki dilin birbiriyle karşılaşmasının, onlardan ayrı bir üçüncü dili oluşturduğuna inanmak hatalı olur. Aslında dillerden biri, genellikle bu karşılaşmadan muzaffer olarak ayrılır"(MONTEİL, 1992:112-138). Stalin'in bu sözleri bir gerçeği işaret ediyordu. Gerçekten de, Orta Asya'daki milli diller en büyük istilayı yaşadılar. 1939'da baskın gelen kiril alfabesinden çok önceleri, milli dillerdeki kelime dağırcığı Ruslaşmaya başlamıştı.

Rusça, giderek eğitim dili olarak kullanılma yönünde ilerledi. Başlangıçta, öğretim milli dille yapılırken, zamanla bu da değişti. 1930'larda, okur-yazar oranını yükseltmek için açılan okullarda, ilkin okuma-yazma milli dilde, sonra Rusça olarak sürdürüldü. Kazak göçerler için, kendilerine özgü öğretmenleriyle 'kızıl yurtlar' oluşturuldu. Öğretim ücretsiz yapıldı. 1952'ye kadar Kazakistan'da, savaş yılları dolayısıyla baş gösteren 'okuma bırakma' ise, sonraları pek görülmedi (MONTEİL, 1992:117). Nispeten daha gelişmiş bölgelerde Rusça, 5. Yıldan (12 yaştan itibaren) ikinci dil olarak öğretilir hale geldi (MONTEİL, 1992:118). Yükseköğretime gelince, Rusça, genellikle bilimsel, tıbbi ve teknik öğretime ayrılırken; edebiyat ve hukuk öğretiminde milli diller kullanıldı (MONTEİL, 1992:113).

Yükseköğretimdeki profesörleri ise çoğunlukla Ruslar oluşturdu. 1940'ta Orta Asya Üniversitesi profesörlerinin yüzde 88'i Rus'tu. Katı marksist oluşumla birlikte Rus dilinin de öğrenilmesi zaten üniversite adaylarından isteniyordu (MONTEİL, 1992:113).

Bütün bunlara karşın, Ruslar'ın, milli dilleri öğrenmek gibi bir çabalarına rastlamak mümkün değildir. Hemen hemen bütün bölgelerde çoğunlukça konuşulmasına rağmen, Ruslar bu dilleri ısrarla öğrenmeme taraftan olmuşlardır. Tüm

Kazakistan'da Kazakça bilen Rus bulmak hemen hemen imkansızdır.

Ayrıca, Rusların nüfusun yarısından fazlasını oluşturduğu büyük şehirlerde, Rusça'nın daha fazla gelişme gösterdiği görülür. Büyük şehirlerdeki bu durum, Kazaklarda iki tür tepkiye yol açmaktadır. Bazı anne-babalar, çocuklarının zaten günlük ilişkilerinde Rusça'yı çevrelerinden öğrenerek akıcı konuştuklarını, bu sebeple ortaokulda Rusça öğretilmesinin gereksizliğini savunurken; diğerleri özellikle küçük bir grup- gelecekte önemli derecede kullanılmayacağını düşünerek çocuklarına ana dillerini öğretmeme taraftan idiler (MONTEİL, 1992:119).

Kazak ve Ruslar Arasında Evlilik

Sovyet iktidarı etnik grupların karışmasının karma evliliklerle gerçekleşeceğini ümit ediyordu. Milletler üstü bir bilincin geliştiğini göstermek için karma evlilikleri malzeme olarak kullanıyordu.

Sovyet sosyologlarının son dönem çalışmaları, her ne kadar Ruslar bazen kendi milli grupları dışından evlenseler de, bütün milletlerin bu konuda aynı tutumu göstermekten çok uzak olduklarını ortaya koymuştur. 1969 yılında, Rusya Federasyonu dışında bütün Sovyet Cumhuriyetlerinde gerçekleşen evlilikler üzerine yapılan bir anket, endogami (bulunduğu gruptan biriyle evlenme) sayısı dikkate alındığında SSCB'deki milletlerin üç gruba ayrıldığını göstermiştir. Birinci grup, hemen hemen tamamı endogam evlilikler yapan milletlerdi. Bunlar Kırgızlar (% 95.4), Kazaklar (% 93.6), Türkmenler (% 90.7), Azeriler (% 89.8), Özbekler (% 86.2), Gürcüler (% 80.5) idi. İkinci ve üçüncü grupta yer alanlarda ise grup dışı evlilikler daha yüksekti (D'ENCAUSSE, 1992:64-65).

Etnik gruplar arası ilişkiler sosyolojisinin öncüsü Abramzon, 1962 yılında yayınladığı önemli incelemesinde; devrimden önce Orta Asya'da müslümanlarla müslüman olmayanlar arasında istisnai olan evliliklerin, devrimden sonra da bu özelliklerini sürdürdüklerini belirtiyor. Abramzon, bu tür evliliklerin, karşılarında sosyo-dini gelenekleri bulduklarını vurguluyor. Böyle bir evlilik yapıldığında, hemen her zaman müslüman bir erkeğin müslüman bir kızla evlenmesi söz konusuydu. Oysa müslüman kökenli kızlar hemen hiç bir zaman kendi grupları dışından evlenmiyorlardı. Abramzon bunlara ilaveten, bir çok,

65

durumda (daha çok kentlerde yapılan) bu evliliklerin müslüman kocanın ailesinde husumetle karşılandığını kaydediyordu (D'ENCAUSSE,1992:65).

Sovyetlerin Son Dönemlerinde Meydana Gelen Olaylar

Kazaklar'ın, Sovyet döneminde bilinen isyanlarından birisi 3-5 Ekim 1956 tarihinde Karaganda yakınlarındaki Temir-Tav kentinde oldu. Sağlıksız barınaklar, düşük ücretler ve kötü çalışma şartlarından, kısaca komünist yönetimden şikayetçi 1500 işçi harekete geçerek bir şantiyeyi ve ambarı yaktılar. Önce milislerle çatışmaya giren isyancılar KGB kuvvetlerinin müdahalesi sonucu 3 günde bastırıldılar. Sonuç ise yüzlerce ölü ve yaralı oldu (ALAŞBEK, 1987:60).

1979 senesinde batıya sızan haberlerde Kazakistan'ın "bakir topraklar" bölgesi denilen, şimdi yeni başkent olarak kararlaştırılan Akmola kentinde gösteri yürüyüşü olduğu belirtilmişti. Kazakların adı geçen bölgede, yani Kazak topraklarında, İkinci Dünya Savaşı sırasında Volga tarafından Kazakistan'a sürülen Almanlar'a otonom cumhuriyeti kurulmasına karşı çıktığı haber veriliyordu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin, 1987 yılında, Kazakistan Komünist Partisinin eski birinci sekreteri Dinmuhammet Ahmetoğlu Konayev'i suçlayan kararına göre, gerçekten 1979 senesinde Akmola kentinde Ruslar'ın, Kazak topraklarını Almanlara vermek istemelerine karşı gösteri yürüyüşü yapılmıştı (KAZAKBALASI, 1987:9-10).

Diğer bazı kaynaklara göre, 1980 senesinin ilkbaharında, Ruslar'ın Afganistan'da ölen Kazak askerlerini, müslüman mezarlığı olmayan askeri mezarlığa koymaya çalışmasıyla da önemli olaylar yaşanmıştır (KAZAKBALASI, 1987).

17-18 Aralık 1986 Almatı Olayları

17-18 Aralık tarihinde Almatı'da başlayan olayların ilk anda görülen sebebi, 1964'ten beri Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yürüten Kazak asıllı Kunayev'in yerine, 1986 Aralık ayında Rus asıllı Kolbin'in atanması idi. 1986 yılı Aralık ayının 17-18'inde cereyan eden hadiselerde, üniversite öğrencilerinin önderlik ettiği yaklaşık 300 bin Kazak Türkü arabaları ateşe verip partiye ait bir çok büro, mağaza ve dükkanları tahrip ettiler. İki hapishaneyi basıp içindekileri serbest bıraktılar. Üç koldan Komü-

nist Parti merkezine yürüyerek bazı karakolları ele geçirdiler. Yönetim aleyhindeki bu gösteriler, SSCB'nin 70 yıllık tarihindeki en önemli milli ayaklanma olarak nitelendirilmektedir (TEMİZ, 1991:43-47).

Kazakistan Yazarlar Birliği'nin yayın organı 'Kazak Edebiyatı' adlı haftalık gazetesinin 7 Eylül 1990 tarihli sayısında, 1986 Almatı olayları aynen şu şekilde değerlendirilmiştir:

"Üç gün aralıksız devam eden Celtoksan (Aralık) olayları sadece Kazakistan'ın simasını değil, bütün Sovyetler Birliği'nin simasını değiştirmiştir... Aslen Almatı olayları Sovyetler Birliğindeki milli ayaklanmaların başlangıcını teşkil eder. Böylelikle Almatı'daki öğrenci hareketleri şimdiye değin Sovyetler Birliği'nde propaganda edilen 'tarihi sovyet halkı' denilen lafın gerçeği ifade etmediğini, SSCB'de milletler meselesinin var olduğunu gözler önüne serdi" (TEMİZ, 1991:44). Protesto sırasında Kazaklar "Avtonom-Kendi kendimizi idare hakkı isteriz", "Birleşmiş Millet-ler'de temsil hakkı isteriz", "Ruslar, Rusya'ya dönün" gibi slogan atmışlardı. Gösterilerin ortak sloganı ise "Kazakistan Kazaklarındır" cümlesiydi. Ayaklanmada 15 öğrenci, 7 polis ölmüştü (ALAŞBEK, 1987:58-60).

Bu hareketlerle ilgili ilk bilgi, 18 Aralık 1986 günü Sovyetler'in TASS ajansı tarafından özet olarak şu şekilde verildi:

"Dün akşam ve bugün Almatı sokaklarında, Kazakistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin yakınındaki toplantısını tasvip etmeyen milliyetçi unsurlar tarafından kışkırtılmış olaylar oldu..."(KAZAKBALASI, 1987:11). Daha sonra batı ülkelerinde verilen haberlerle olay iyice duyulmasına karşılık, ilk haberler olayların sadece Almatı'da olduğu yolunda idi. Oysa benzer olaylar, aynı saatlerde Kazakistan'ın başka kentlerinde de olmuştu. Almatı dışındaki Kazak kentlerinde de aynı gün olayların olduğu daha sonra çeşitli kaynaklar tarafından doğrulandı. Mesela, Kazakistan'ın Karaganda kentine varan Reuter haber ajansının muhabiri, "Almatı'nın 75 kilometre kuzey batısında olan Karaganda kentinde de gösteri olmuştur" diye belirtmiştir (KAZAKBALASI, 1987:11).

Sovyet ve batı ajansları, milli harekete iştirak eden talebelerin sokakta Rus oldukları tahmin edilen kişilerle çatıştığını, arabaları devirdiğini, devlete ait bir mağazayı yaktığını belirttiler. Sovyetler'in APN muhabiri, 'Kazakistan Kazakların-

dır' gibi milliyetçilik ifade eden bazı dövizler taşıyan ve aynı zamanda bağırarak gençleri gördüğünü belirtti.

Londra'da yayımlanan "The Guardian" gazetesinin Moskova'daki temsilcisinden aldığı özet ise şöyle:

"Almatı'daki gösteriye 10 bin kişiden fazla iştirak olmuş. Göstericiler, 17 Aralık Çarşamba günü öğleden sonra, Komünist Partisi'nin merkezine üç koldan hücum etmiş. Bazı dairelerini dağıtmış. Almatı'ya acele olarak 70 bin asker gönderilmiş... Moskova'dan özel olarak kaldırılan 15 uçakla Kazakistan'a sorgulayıcı gönderilmiş..." Bazı başka ajanslar, Almatı'daki milli harekete iştirak eden Kazaklar'ın daha da çok, hatta 300 bin kişi civarında olduğunu belirttiler (KAZAKBALASI, 1987:12).

Bilhassa belirtilmesi gereken bir husus, çeşitli kaynakların ve kimselerin, Kazakistan'daki olaylarla ilgili olarak birleştiği nokta, 'gösteri' veya milli harekete 'milliyetçilik duygusunun' sebep olduğudur.

Ruslaştırmaya Karşı Direniş

Batı ve Sovyet kaynakları, Kazakistan Komünist Partisinin 74 yaşındaki sekreteri Dinmuhamet Ahmetoğlu Konayev'in vazifesinden alınarak, yerine Gennady Kolbin adlı Rus'un tayin edilmesini, gösterilerin nedeni olarak belirttikler. Aslında Konayev'in vazifeden alınarak, yerine Kolbin'in tayin edilmesi, olayların tek sebebi değildir. O, sadece bardağı taşıran son damla sayılabilir. Meselenin esas sebebi daha derindedir ve incelememizin başından beri belirttiğimiz Moskova merkezli politikalarda düğümlenmektedir.

Prof. Dr. Alexander Benningsen, New York Times gazetesinin 30.12.1986 tarihli sayısında Kazakistan'daki ayaklanmayı şöyle izah etmiştir: "Kazakların ayaklanması, dünyadaki çok milletli son imparatorluğun, idaresi altında 50 milyon sağlam Müslüman bulunan Sovyetler Birliği olduğunu bir defa daha hatırlatmış oldu... Bu ayaklanma, Sovyetler Birliği'ndeki milletlerin memnuniyetsizliğini belirten ilk işaret değildir... 1980 senesinin ilkbaharında da, Almatı'da, Sovyetlerin (Ruslar'ın) Afganistan'da ölen Kazak askerleri müslüman mezarlığı olmayan askeri mezarlığa koymaya çalışmasıyla olay çıkmıştı... Resmi çevrelerin Almatı'daki olaylarla ilgili olarak, Konayev'in yerine Rus Kolbin'in tayin edilmesini sebep olarak göstermesi tam tafsilat sayılmaz. Bu ayaklanmanın

sebebi derin ve uzun tarihi vakalardan kaynaklanmaktadır. Bunun kökü, 1916 senesinde Kazaklar'ın katliama tabi tutulmasına, 1930 senelerindeki Stalin'in yerleştirme kampanyası sırasında ölen bir milyondan fazla Kazak'a ve 1986 senesinde Gorbaçov'un başlattığı anti-İslam kampanyasına dayanır.."(KAZAKBALASI, 1987:14). Ayaklanmanın sebebi, tarihin derinliğinden gelmektedir. İşin esası, Rus sömürgeciliği ile gittikçe hızı artırılarak yürütülen dil, din ve milli adet-örften mahrum ederek Ruslaştırmayı hedef alan siyasete karşı direnişe dayanır.

Kazak ve Rus Basını Arasındaki Tartışmalar

Meselenin esas sebebinin, Rus sömürgeciliği ve onun gereği olan Ruslaştırmaya karşı çıkmaktan kaynaklandığını, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin günlük yayın organı Pravda gazetesinin, Kazakistan'da yayınlanan gazete ve dergilerin bazılarını, bilhassa Kazakça olanlarını hedef olarak saldıran makalesi açık olarak göstermektedir. Pravda gazetesinin 11 Şubat 1987 günkü sayısında çıkan makalede; "Ontüstik Kazakistan-Güney Kazakistan", şimdi "Güryev" denilmekte olan eski Üşik kentinde yayımlanan "Komünistik Enbek-Emek", Semey'deki "İrtiş", Jambıl'daki "Komünist Jol-Yol", Almatı'daki "Leninşil Jas-Genç" gibi gazeteleri, "internasyonalizm terbiyesi verme" işine devamlı olarak yer ayırmamakla suçlamıştı. Rus komünistlerinin "internasyonalizm terbiyesi" dediklerinin de, Ruslaştırmadan başka bir şey olmadığı bilinen bir gerçektir.

Pravda Gazetesinin 11 Şubat 1987 günkü sayısında yayımlanan adı geçen makalede şunlara yer verilmişti:

"... Kazak dilinde çıkan bir çok gazete ve dergiler, ismen belirtilmesi gerekirse, 'Kazakistan Ayelderi-Hanrmlan', 'Madeniye Jane Turmis- Medeniyet Yine Vaziyet' dergilerinde, 'Ontüstik Kaza-kistan-Güney Kazakistan' gazetesinde tek taraflı olarak, sadece Kazaklar'ın isminden bahsedilmekte, hep yerli halkın resim fotoğrafları yayınlanmakta... 'Jıldız-Yıldız' dergisinin sorumlu müdürüne, okuyucunuza Rus ve başka halkların edebiyatçılarının eserlerini niye sunmuyorsunuz denildiğinde, 'Bizim dergi tercüme ederek aktaran organ değildir' diye cevap vermekte..."(KAZAKBALASI, 1987:14-15). Burada "Pravda" gazetesinin Kazak dilindeki başka gazete ve dergileri hedef alan saldırılarından önce, yukarıda adı geçen Kazak dilindeki

gazete ve dergilerin Pravda gazetesine, dolayısıyla Ruslara hoş görünmeyen tutumlarından bazı kısa örnekler verilmesi konuya açıklık getirmek bakımından daha iyi olacaktır.

"Ontüstik Kazakistan" gazetesi, Kazakistan'da Kazakların çoğunlukta olduğu güney taraftaki Çimkent kentinde yayımlanmaktadır. Aslında Ruslar, sadece Ontüstik Kazakistan gazetesinden değil, bütün Güney Kazakistan bölgesinden de hoşlanmamaktaydılar. Mesela, Reuter ve UPI ajanslarının 10 Ocak 1987 tarihinde belirttiği gibi, aynı gün yayımlanan Sovyetler Birliği Komsomol Teşkilatının günlük yayın organı "Komsomolskaya Pravda" gazetesi, 17-18 Aralık olayları ile ilgili olarak yayımladığı makalesinde; "Almatı'daki olaylara karışanların çoğunluğu güney taraftan gelen ve Kazakça okuyan talebeler. Onların yatakhaneleri de milletler esas alınarak hazırlanmış..." diye tenkit etmişti (KAZAKBALASI, 1987:16).

Pravda gazetesinin saldırdığı 'Kazakistan Ayelderi-Hanımları', Kazakça aylık olarak yayımlanmaktaydı. Çıkarıcıları ve yazarları çoğunlukla Kazak hanımlarıydı. Dergi geçmişteki sayılarında, çocuk terbiyesine, bilhassa gençlerin ana dili olan Kazak Türkçesine değer vermenin ehemmiyetine özellikle dikkati çekmiştir. Aynı zamanda, Kazakistan'ın muhtelif yerlerinde Kazakça ders veren "bala bahçesi-çocuk bahçesi", yani ana okulu olmadığından, işe giren anne-babanın Rus dilindeki ana okuluna çocuklarını bırakmak zorunda kaldıklarını; ufak yaşta Rusça öğrenen Kazak çocuğunun sonra Rusça okutulan okullara verilmesi mecburiyetinin doğduğunu da şikayet etmişti. Dergi bununla da kalmayarak, bazı bölgelerdeki (bilhassa kuzey taraftaki) Kazakça ilk ve orta okulların kapatılarak, Kazak çocuklarının Rus mekteplerine gitmeye mecbur edildiğini belirtmişti. Böyle bir durumun yaratılmasının, milletler "eşitliği esasına" karşı olduğunu hatırlatmıştı (KAZAKBALASI, 1987:16).

Pravda gazetesinde, "Sadece Kazakların resim-fotoğraflarını yayınlıyor..." diye kınanan "Medeniyet yine Vaziyet" dergisi de, Kazakça aylık olarak çıkıyordu. Bu derginin geçmiş sayılarında da, Kazakistan'daki eski tarihi eserlerin resimleri yayımlanmıştı. Onların bakımsız durumu dile getirilerek çare bulunması talep edilmişti. Aynı zamanda da elektrik, içme suyu, yol ve ana-dilindeki okul, okunacak Kazakça kitaba olan

ihtiyaç, dergiye gönderilen okuyucu mektupları da yayımlanarak belirtilmişti. Tabii kaynaklar yönünden zengin olan Kazakistan'da, böyle bir durumun olmaması gerektiği hep hatırlatılmıştı.

Dil hakkında, adı geçen derginin 1986 senesindeki 12. sayısının 16. sayfasında yayımlanan "Ana Diline Saygı Göster" adlı makalede, "... bir kaç dili iyi bilmek vazifesinaslığın belirtisi..." denildikten sonra, "...ana dilin arındır... Başka dillerin hepsini bil, ama öz ana diline en büyük saygıyı göster..." denilmiştir (KAZAKBALASI, 1987:17). Derginin aynı sayısında yayımlanan takvime Kazakların ay adları konmuş, Kazak folklor topluluğunun resmi basılmıştı.

Pravda gazetesinin tenkit ettiği "Jüldız-Yıldız" dergisi, Kazakistan Yazarlar Birliği'nin Kazakça aylık yayın organıdır. Bu dergide Kaşgarlı Mahmut'tan, Kutadgu Bilig'den alıntılar gibi tarihi, edebi, tetkik yazı ve Altın Orda adlı roman seri olarak yayımlanmıştı.

Pravda gazetesi, Kazakistan'da Kazakça yayımlanan gazete ve dergileri hedef alan 11 Şubat 1987 tarihli yazısını daha da devam ettirmiştir. 16 Aralık 1986 günü Almatı'da yayımlanan bazı gazetelerin, "Yeni açılan Kazakça ana okuluna hoş geldiniz" diye başlık attığından, orada "Kazakça ders verildiğinin" özellikle belirtilmesinden de şikayetçi olmuştur. Pravda'daki makalede; Kazakistan Hükümetinin Kazakça günlük yayın organı "Sosyalistik Kazakistan" gazetesinin 16.12.1986 günkü sayısında "... Cumhuriyetimizin başkenti Almatı'da yeni bir Kazakça ana o-kulu açılması gerçekten tarihi önemi olan bir olay..." olarak gösterdiğini ve yeni açılan Kazakça ana okuluna gelen çocukları "... sevimli kara gözlü çocuklar" diye tarif ederek "burada okuma ve eğitim Kazakça yürütülecek..." diye de bilhassa sevinç belirttiği özellikle tenkit edilmiştir (KAZAKBALASI, 1987:17).

Burada, Kazakça yayımlanan gazetelerin, Kazakistan Cumhuriyeti başkentinde açılan bir ana okulunu bu kadar büyük sevinçle karşılamasının sebebini anlamak için, aynı gazetelerin daha evvel yazdıklarına da bakmak gerekir.

Kazakistan'ın başkenti Almatı'da nüfusun çoğunluğunu Ruslar teşkil etmekteydiler. Bir milyondan fazla nüfusa sahip şehirdeki Kazakların sayısı o tarihlerde yüzbin civarındadır. Kazaklar şehrin bir tarafına değil, dağınık olarak her

tarafına yerleşmişlerdi. Almatı şehrinde Kazakların ihtiyacını karşılayacak kadar Kazakça okul ve bilhassa ana okulu yoktu. Bu durum "Leninşil Jas" ve "Kazak Âdâbiyeti" gibi gazetelerde daha evvel defalarca belirtilmişti.

Pravda gazetesindeki makalede saldırıya uğrayan Kazakça yayın organlarının bir diğeri de "Bilim jane Enbek- İlim ve Emek" dergisidir. Aylık olarak "Kazakistan Komsomol Teşkilatı" tarafından çıkarılan bu derginin tirajı 72.940 olarak belirtiliyor. Pravda gazetesi adı geçen derginin 1986 senesindeki 11 ve 12. sayılarında yayımlanan "Pedagogika İlminin Adayı" ve "Demograf Uzmanı" Makas Tatimov'un, Kazakistan nüfusunu ve bilhassa Kazakların sayısını konu edinen iki ilmi makalesini hedef alarak tenkit etmiştir(KAZAKB ALASI, 1987:18).

Pravda, Kazakistan Yazarlar Birliğinin Kazak dilindeki haftalık yayın organı "Kazak Âdâbiyeti" gazetesinde yayımlanan başka bir makaleye de hücum etmiştir. Öyle ki, Kazak Türkleri'nin sayısının çoğalacağı hakkındaki tetkiki de ilmi 'milliyetçilik' duygusu ve 'enternasyonalizme aykırı' tutum olarak nitelenmiştir. Bu durum çok çocuklu hanımları 'kahraman anne' diye göstererek Rus nüfusunun çoğalmasını teşvik edenlerin, Kazak nüfusunun artışından duydukları endişeyi göstermektedir.

Pravda gazetesinin adı geçen 11 Şubat 1987 günü sayısında saldırıya uğrayan ve Kazakça olarak Almatı'da çıkmakta olan günlük gazetelerin bir diğeri de "Kazakistan Komsomol Teşkilatı"nın yayın organı "Leninşil Jas" gazetesidir. Pravda adı geçen Kazakça gazetenin 3 Ekim 1986 günü yayımlanan sayısındaki "Kalemle Yazılan Silahla Silinmez" başlıklı uzun yazıyı bilhassa ele almıştır. O yazıda özetle şöyle deniliyordu: "... Ana diliyle övünmek; onun saflığını muhafaza etmek, onun yükselerek gelişmesi için emek sarf etmek her Kazak'ın, her Kazak ailesinin, kalbinde Kazaklık olan her kişinin, bütün toplumun yegane görevidir. Biz ana dilimizi en çok konuşulan, en bilgin, en zengin dillerin birine dönüştürmeliyiz. Bu, bugünkü bizim, yarınki genç neslin ödevidir..."(KAZAKBALASI, 1987:19).

Rus dilinin saflığı ve onun herkes tarafından öğrenilmesinin gerekliliği hususunda, milli bencillikten de öteye Rus şovenistliğini sergileyen resmi direktifler, Sovyetler Birliğindeki bütün dillerdeki gazete ve dergilerde sık sık yayımlanır-

ken, yukarıda adı geçen makale, Pravda tarafından "milli bencilliğin belirtisi" diye kınanmıştır. Bu durum, Sovyetler Birliğinde Rus dilinden başkasını övmenin, öğretilmesini hatırlatmanın suç olduğunu bir kere daha gözler önüne sermektedir.

Pravda gazetesi, Kazakça mektep ve ana okulu açılmasını, Kazak dilinin gençlere öğretilmesini talep etti diye, Kazakları 17-18 Aralık 1986'daki ayaklanmayı körüklemekle suçlarken; Ruslar'ın aynı sahada Kazaklara imkan tanımamasını, Kazakları devamlı olarak Ruslaştırılmaya çalışmayı, Kazakça okulların kapatılmasını, yeniden açılmak istendiğinde engel olunmasını, Kazakistan'da Kazakça yayımlanan kitapların yayınların tirajının senelerden beri yapılan şikayetlere rağmen devamlı ve şuurlu olarak azaltılmasını görmezden gelmiştir (Kazakistan'da Kazakça yayımlanan kitap sayısının kasten azaltılmakta olmasıyla ilgili olarak Kazak yazar, şair ve alimleri 'Kazak Âdâbiyeti' gazetesinde bir açık mektup yayımlamıştır. Aynı konu daha sonra pek çok makaleye konu olmuştur. Hatta 1987 senesinde, Moskova'da Sovyetler Birliği Yazarları Toplantısı'nda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin bazılarındaki durum örnek gösterilerek, 'Kazakistan'da Kazakça kitapların tirajı azaltılıyor' denmiştir. (KAZAKBALASI, 1987:23).

Almatı Olaylarına İlişkin Tahkikat Komisyonu Raporu

Almatı olaylarına ilişkin 1990 senesinde bir 'Tahkikat Komisyonu' kuruldu ve başkanlığına milli kahraman olarak adlandırılan şair ve SSCB milletvekili Muhtar Şahanov getirildi. Komisyonun hazırlayarak Kazakistan Yüksek Sovyeti'ne sunduğu 101 sayfalık raporda; Sovyet milis ve askeri güçlerinin göstericilere saldırısı sonucu olayların vahim bir noktaya geldiği vurgulanmıştır. Almatı'daki gösterilere katılanlara karşı içişleri bakanlığına bağlı özel güvenlik askerlerinin şiddete dayanan kanunsuz uygulamaları bütün boyutları ile tespit edilmiş, göstericilerin siper kazılan kazma-kürek, zincir gibi aletlerle dövüldüğü, kız göstericilerin yerlere yatırılarak tekmelendiği de aynı raporda belirlenmiştir. Göstericiler üzerine güvenlik kuvvetlerinin saldırısıyla başlayan şiddet olayları sırasında, göstericiler tutuklanıp cezaevi arabaları ve kamyonlarla taşındığı, öte yandan da diğer göstericilerin saatlerce yerlere

yatırılarak kışın soğukunda panzerlerle üzerlerine su fıskırtıldığı, buna rağmen göstericilerin dirençlerini devam ettirdiği de ayrıca belirtilmiştir. Kışın soğukunda Sovyet ordu ve milis güçlerinin, gençleri dağıtmak için insafsızca bir çok çarelere başvurduğu da komisyon raporunda ifade edilmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin göstericilere saldırması sırasında 8515 kişinin tutuklandığı, ayrıca 5000 kadar göstericinin ise cezaevi arabaları ve kamyonlarla Almatı'nın 50 km. uzaklığında tenha alanlara taşınıp kemerleri kesilmiş, pantolonları çıkartılmış halde karlar üzerine saatlerce yatırılıp işkenceye tabi tutuldukları da bildirilmiştir. Yine Sovyet milis ve askeri güçlerinin göstericilere karşı kullandıkları şiddet olayları sırasında, kaçarak evlere sığınmak isteyen kız göstericilerin polis köpekleri ile peşlerine düşüldüğü ve kızların askerler tarafından türlü şekilde tartaklanıp saç-başları yolunarak tekmelendikleri de tespit edilmiştir. Olaylar sırasında öldürülenler arasında Kazakistan Enerji Enstitüsü'nün öğrencisi E. Spatayev gibi öğrencilerin, Sovyet güvenlik güçlerinin saldırıları sonucu beyni parçalanarak katledildikleri de Celtoksan Tahkikat Komisyonu tarafından hazırlanan raporda bildirilmiştir.

Aynı raporda, Almatı'daki olaylara ilişkin, 19-25 Aralık 1986 günleri toplu gösteriler Kazakistan'ın Cezqazğan, Qarağandı, Pavlodar, Çim-kent, Cambıl, Taldı-Qorğan, Kökşetav, Arqalıq vilayetleri ve Samalğan, Sarı-Özek gibi diğer bölgelerinde devam ettiği belirtilmiştir.

Kazakistan'ın 'Kazak Dili Kurumu'nun 'Ana-Tili' adlı yayın organının 15 Kasım 1990 tarihli sayısında, Şahanov'un başkanlığında yürütülen Tahkikat Komisyonunun, resmi rakamların iddia ettiği gibi sadece 2 kişi değil, 168 kişinin öldürüldüğünü ortaya çıkarması, 55 gizli mezarlığın tespit edilmesi açıklamasına ilişkin, Kazakistan'ın 17 gayri resmi teşkilat ve siyasi partisinin imzaladığı ortak bildiri yayımlandı** (TEMİZ, 1991:43-47).

Bağımsız Kazakistan ve Geçmişten Devralınan Sorunlar

Şimdiye kadar dile getirilen olayların tamamı, kolonyal bir baskı altındaki Kazakistan'da meydana gelen olaylardı. Ancak bugün artık bir gerçek var ki, 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan bağımsızlığını kazandı. Kazakistan, gerçek sahiplerinin adıyla bağımsız bir devlet oldu. An-

cak şu var ki, bağımsızlığa kadar geçen zaman içerisinde, şüphesiz ki Kazakistan'ın bugünü de oldukça etkilemektedir. Çalışmanın başından beri belirttiğimiz Rus politikasının etkileri ve milyonlarca etnik Rus nüfus bağımsız Kazakistan'da geçmişin izleri olarak durmaya devam ediyor.

Bir iddiaya göre, Kazakistan'daki tüm resmi toplantılar ve iletişim pratikte Rusça ile yapılıyor. Radyo ve televizyon istasyonlarındaki tüm haberlerin yüzde 80'i Rusça. Kazakça olan gazete ve dergilerin sayısı 252 iken, Rusça olanlar 331 tane. Okullarda Rusça'yı kullanan öğrenci oranı yüzde 38. Buna rağmen Kazak okuluna giden Rus öğrenci neredeyse yok. Almatı'daki Kazak okulu sayısı 26 iken, Rus okulları 93 tane (KIRIMLI, 1995:7).

Bu şartlar altındaki bağımsızlığın ardından devleti sahiplenmeye başlayan Kazaklar arasında, dünyadaki yerlerinin ne olacağı konusunda önemli görüş farklılıkları da ortaya çıktı. Dünya görüşleri farklılaşan bu entelektüel Kazaklar'dan bir kısmı kendi ayakları üzerinde durmayı savunurken, bir kısmı ise Rusyasız bir Kazakistan düşünmemekte devam etti. Kazakistan'ın geleceği ile ilgili cevap arayışlarına, Meryem Kırımli'nin, Kazak medyasının 1994 ve 1995 yıllarında konu ile ilgili tartışmalarını inceleyen makalesinde rastlıyoruz (KIRIMLI, 1995:2-13).

Devletin geleceğine ilişkin hararetli tartışmaların bazıları, özellikle ilk olarak 7 Mart 1994'te gerçekleştirilen Sovyet sonrası seçimlerden hemen önce ve seçimlerin ardından gündeme gelmiştir. Bir Economist Intelligence Raporu'na göre;

"Cumhurbaşkanı Nazarbayev taraftarları ve etnik Kazaklar seçimlerde etkileyici bir çoğunluk kazandılar... Rusça'nın resmi dil olmasını ve ülkedeki Ruslar için çifte vatandaşlık hakkı isteyen grubun da herhangi bir aday seçilemedi. Seçimler Kazakları kesin olarak yönetime getirdi. 1993'ten beri Cumhurbaşkanı Nazarbayev belirli bir 'Kazaklaştırma' politikası izlemiştir; bir kaç istisna dışında tüm üst düzey görevlere nitelik gözetmeksizin etnik Kazakların getirilmesi, yer adlarının Kazakça olanlarla değiştirilmesi" (KIRIMLI, 1995:3) kısa zamanda yapılanlardır. Cumhuriyetin geleceğine dair pek çok farklı fikir var. Halkın Kongre Partisi Başkan ve tanınmış bir Kazak entelektüel olan Oljas Süleyman da dahil olmak üzere bir grup, Kazakistan'ın

Rusya ile konfederasyonunu ve Rusça'nın cumhuriyet içinde resmi dil olmasını istiyor. Diğer tartışmaların konusu Kazak topraklarının şahıslara satılarak veya kiralanarak özelleştirilmesi ve cumhuriyetin Rus nüfusunun çifte vatandaşlık haklarıdır. Aynı zamanda devletin içindeki Rusları destekleyen argümanlar, bir iç savaş ihtimali üzerinde duruyor ve Kazakları, ülkedeki Rusları rahatsız ederek Rusya Federasyonu ile ters düşmemek konusunda uyarıyor. Bu tarz fikirlerin savunucusu, ana dillerini unutmuş ve Rus halkı tarafından asimile edilmiş olan ve "marjinal" (KIRIMLI, 1995:4) olarak adlandırılan grupmuş gibi görünüyor. Aralarında kendilerini psikolojik olarak yeni şartlara adapte edememiş olan ve 70 yıllık Sovyet mirasından kopma fikrine tuhaf bakan pek çok yerli Kazak var gibi görünmekte (KIRIMLI, 1995). Bazı Kazak entelektüellerine göre bunlar şimdi dağılmış olan eski düzenin katı koruyucuları olup da, bir kasıt olmaksızın ve aniden ayrıcalıklı pozisyonlarını kaybetmiş bir gruptur (KIRIMLI, 1995).

Bir çok Kazak entelektüeli bu fikirlere karşı gelip kendi görüşlerini ileri sürmüşlerdir. Bu Kazak entelektüelleri, Kazakistan'daki halka çifte vatandaşlık verilmesi fikrine karşıydılar. Bazı Kazaklar arasında bile devletteki Rusları memnun etmek ve ne isterlerse sahip olmalarına izin vermek, Rusça'ya resmi dil statüsü vermek, Rusça konuşan halka çifte vatandaşlık vermek ve Rusya ile konfederasyona gitmek gibi pek çok konuda tartışmalar sürmektedir. Bu görüşleri savunan marjinal sayılabilecek bir grup, bunlar olmadığı takdirde Kazakistan'ın bağımsızlığının tehlikeye gireceğini dile getirmektedirler. Onlara göre bu tehlike iki taraftan gelebilir. İlki, Kazakistan'ın hala çok sıkı bağlarla bağlı olduğu Moskova'dan; ikincisi ise, Kazak-Rus sınır bölgesine yakın yerleşmiş olan Kosak gruplarından gelebilir (KIRIMLI, 1995:4).

Bir başka makalede ise, Kazakistan'ın jeopolitik konumunun kısıtlılığının yarattığı dezavantajları yok etmek için tek seçenekten bahsediliyor; Rusya, makalenin yazarları Masanov ve Amirkulov'a göre, eğer Rusya Kazakistan'a yardım etmeyi kabul ederse ülke kurtulur. Rusya Kazakistan'a Kazaklar için değilse bile, ülkedeki Rus vatandaşları için yardım edebilir. Eğer Kazak Cumhuriyeti, sınırları içindeki Rusları yanlışlıkla huzursuz edecek olursa, Kazakistan'ın sonu da

kolonileşme sonrası Afrika ülkelerinininki gibi olur. Yazarlar, makalelerinin sonunda, gelecek yüzyılın ilk yarısında Kazakistan'ın Rusya ile birleşeceği tahmininde de bulunuyorlar (KIRIMLI, 1995:5).

Kazakistan'ın tanınmış yazarlarından, anti-nükleer hareket Nevada-Semey'in başkanı ve Halk Kongresi Partisi Başkanı Oljas Süleyman da Kazak-Rus federasyonunu savunan önemli isimlerden birisidir. Kendisi Kazakistan'ın geleceği ve gelişmesi için konfederasyona ilk şart olarak bakmaktadır (KIRIMLI, 1995:5).

Rusya ile federasyon fikrine karşı çıkan Aqselev Seydimbek, Rusya'nın Kazakistan'a uyguladığı koloniyal politikalarından bahsettikten sonra şöyle diyor:

"Daha önceleri (Sovyet döneminde) Rusya ile konfederasyondaydık. Bu dönemde yaklaşık dört milyon Kazak öldü ve ölen hiç bir Kazak entelektüeli veya liderinin ölümü doğal sebeplerden değildi. Sovyet döneminde Kazak denizinin ortasında 500 nükleer deneme yapıldı. Bakır toprakların işlenmesi sırasında iki milyon Slav Kazakistan'a yerleştirildi ve içlerinden 12 bini özellikle seçilmiş hayat kadınıydı. Bu kampanya sırasında yaklaşık bin Kazak okulu kapatıldı ve Kazak gençlerinin yaklaşık yüzde 40' ı kendi anadillerini unuttular. Konfederasyon ihtimali tartışılmamalıdır bile. Ne konfederasyon, ne de bir blok, Rusya yalnızca komşumuz olarak kalmalıdır (KIRIMLI, 1995:6). Kazakistan'da Kazak dilini kullanan medyadaki önemli tartışmalardan birisi de, Kazakistan'ın resmi dili ile ilgili olmuştur. Özellikle seçim dönemlerinde Rusça konuşan halkın oylarını toplamaya yönelik propaganda malzemesi olarak kullanılan bu konu, anayasa ile iki kez düzenlenmiştir.

Kazak medyasında belirtildiğine göre, "Bazı 'işgüzar' politikacılar, Ruslan 'Kazakça devletin resmi dilidir ve Rus çocukları için bir gelecek söz konusu değildir' diyerek tehdide çalışıyorlardı. Ruslar işte böyle bir tehdit altındaydılar" (KIRIMLI, 1995:6).

Bu fikre bir reaksiyon olarak Kazak entelektüelleri, konuyla ilgili adı geçen politikacı Oljas Süleyman'a şu açık mektubu yazdılar:

"Oljas, Rusça yazıyor olmana ve esas problemin Kazaklar'ın Kazak sınırları içinde yaşıyor olmalarına rağmen ilk dil olarak Rusça'yı kullanmaya zorlanmaları olduğunun ve bunun da komünist saldırganlığının bir sonucu olarak ortaya çıktığının farkındasın. Böylelikle Kazak dili yerini Rusça'ya bırakmak ve ikincil bir dil durumunda kalmak zorun-

da kalmıştır... Kazakistan'da bir tek Rus bile Rusça'yı unutmamışken, ana dillerini unutmuş pek çok Kazak var. Kazaklar, komünist saldırganlık sayesinde Ruslaştırılmakta. Kazaklar kimliklerini kaybetme sınırına kadar gelmişlerdir. 70 yıldır milli bilinç boğulmuştur. Pratikte Rusça yaşamın her kesiminde sürekli olarak kullanılmakta ve Rusça konuşan insanlar hiç bir dil sorunu yaşamıyorlar... Sizin liderliğini yaptığımız parti, Halkın Kongre Partisi ve Sosyalist Parti'nin adayları, seçim kampanyası sırasında bu dil problemini kullanıyorlar. Bu hareket cumhuriyet içerisindeki milletlerin arasındaki barışçıl arkadaşlığı bozabilir ve büyük çapta politik çalkantıya, hatta kanlı kavgalara sebep olabilir. Kazakistan'daki halkı bu tür bir tehlikeye karşı korumak isteriz. Anayasanın dil bölümünü tekrar tartışmak fikrine hepimiz karşıyız" (KIRIMLI, 1995:7). Ne var ki, Kazak entelektüellerin bu konudaki hassasiyetleri bazı değişiklikler yapılmasını engelleyememiştir. Kazakistan Anayasası'nda 1993'te yapılan bir düzenleme ile, Kazakça'ya devletin resmi dili, Rusça'ya ise halkların anlaşma dili statüsü verilmiştir. Ancak bu kadarla kalmayarak Anayasa'da 1995 yılında bir değişiklik daha yapılmış ve kullanılan muallak bir ifade ile Rusça'ya resmi dile yakın bir statü verildi (Kazakistan Anayasası). Diğer taraftan Ruslar için talep edilen çifte vatandaşlık ise kabul edilmedi. Ancak başka ülkelerde yaşayan Kazak kökenlilere ülkeye dönüşte vatandaşlık kazanabilme imkanı sağlandı. En azından bu kararlar, özellikle Moğolistan'dan gelmekte olan Kazaklara vatandaşlık yolu açılmış oldu.

Kazakistan'da Bugünkü Nüfus ve Gelecek Hakkında Tahminler

Nazarbayev yönetimi, bağımsız Kazakistan için önemli kararlarından birisini vererek, başkenti, güneyde kalan Almatı'dan kuzeydeki Akmola'ya taşımak için harekete geçti. Bu kararın ardındaki en önemli amaç, etnik Ruslar'ın çoğunlukta bulunduğu kuzeydeki Kazak varlığını güçlendirmektir. Kuzeyde yoğunlaşan etnik Ruslara karşı Akmola, her ne kadar Rus nüfusu daha fazla olsa da bir üs başkent görevini görecektir.

Bu hareket, Aleksandr Soljenitsın gibi Rus milliyetçilerinin yıllardır ısrarlı taleplerine maruz kalan ve bugün artık Rusya'nın da neredeyse resmi tezini oluşturan 'Kuzey Kazakistan'ın Rusya'ya ait olduğu' fikrine karşı bir tedbirden başka bir şey değildir. Rusya'nın önemli milliyetçilerin-

den birisi olan ve Sovyet döneminde yıllarca sürgünde kalan A. Soljenitsm'e göre, Kazakistan'ın sınırları dürüst çizilmemiştir. Ona göre, Kazaklar güneyde yaşamaktadır ve cumhuriyetin nüfusunun yarıdan azını teşkil ediyorlar. Soljenitsın, Cumhuriyetin Doğu'dan Hazar Denizine kadar olan güney bölümünü asıl Kazak toprağı sayıyor ve bu arazinin dışında kalan kuzey kesimin Rusya'ya ait olduğu fikrini savunuyor (ALİZADE, 1992:283-286). Politikalarını aynı bölge üzerine yapan Yedinstvo (Birlik) hareketi ise Kazakistan'da faaliyet göstermektedir. Slav Halkların Birlik Hareketi niteliğindeki Yedinstvo, ülkedeki Kazaklaştırmaya karşı çıkmaktadır. Bir aydın hareketi olan bu hareket, önce kültürel ve sonra siyasi hak taleplerinde bulunmaktadır. Üzerinde ısrarla durduğu konular ise, Kazakistan'ın resmi dili, çifte vatandaşlık, Kazakların öne çıkarılması ve kadrolaşmadır.

Sonuç

Bağımsız Kazakistan bugün, bir kaç yüzyıl boyunca süregelen bir kaderi ters çevirmede önemli avantajları yakalamış görünüyor. Başkentin değiştirilmesinin bu yolda önemli bir adım sayılması gereklidir. Diğer taraftan Kazakistan'da Kazaklar'ın sayısı, bu yüzyıl ortalarından itibaren ilk kez genel nüfusa oranla en yükseğe çıkmış durumda. 1989'daki resmi nüfus sayımında, etnik Rus nüfusla arasında yüzde iki gibi çok az bir oran varken, aradan geçen kısa bir sürede önemli değişimler kaydedildi.

Diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kazakistan da, ülke dışında yaşayan soydaşlarının vatandaşlık hakkını kazanabilmesi ve bu yolla esas unsur nüfus oranlarının artırılmasını sağlamak için yukarıda belirtilen çifte vatandaşlık sağlamanın yanı sıra topraklandırma, yatırım kolaylığı, vergi muafiyeti, kredi sağlama gibi yasal ve iktisadi alt yapı oluşturma çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmaların sonucunda özellikle Kazakistan, bugün için diğer Türk Cumhuriyetlerine kıyasla esas unsur itibarıyla en düşük orana sahip olmasına rağmen, önümüzdeki yüzyılın ilk yarılarında bunu yenecektir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Başbakanlık Kurumu Enformasyon ve Analitik Merkezi'nin Kazakların Nüfusu ve Yerleşimi ile ilgili olarak 1995 yılında demograf Makas Tatimov'a yaptırdığı araştırma-değerlendirme, Kazakistan'da son

yıllarda meydana gelen nüfus değişmelerini de çarpıcı bir şekilde sergilemektedir. Bu araştırmanın bazı verileri aşağıdadır:

	Bölge	Nüfus	Oran(%)
1	Güney Kazakistan	1 milyon 200 bin	65
2	Jambul	600 bin	55
3	Kızıl Orda	545 bin	95
4	Semey	500 bin	65
5	Almatı	485 bin	45
6	Aktöbe	475 bin	60
7	Atırav	425 bin	85
8	Taldıkorgan	420 bin	55
9	Batı Kazakistan	400 bin	60
10	Almatı kenti	337 bin	30
11	Pavlodar	330 bin	35
12	Doğu Kazakistan	300 bin	33
13	Karagandı	285 bin	25
14	Jezkazgan	280 bin	50
15	Akmola	240 bin	30
16	Kökşetav	235 bin	35
17	Kostanay	225 bin	25
18	Mangıstav	205 bin	60
19	Torgay	150 bin	50
20	Kuzey Kazakistan	140 bin	25
Bölgelerin Toplamı			
I	Batı Kazakistan	1 milyon 505 bin	65
II	Kuzey Kazakistan	2 milyon 685 bin	30
III	Güney Kazakistan	3 milyon 587 bin	55
Toplam		7 milyon 777 bin	47

Kuzey Kazakistan bölgesi on büyük yerleşim alanına ayrılmaktadır. Semey, Pavlodar, Doğu Kazakistan, Karagandı, Jezkazgan, Akmola, Kökşetav, Kostanay, Torgay. Kuzey Kazakistan bölgesinin yerleşim alanlarının nüfusları 140 bin-500 bin arasında, oran olarak da % 20 ile % 65 arasında değişmektedir. Bu bölge, Kazakistan'ın yüzölçümünün % 40'ını (en büyük bölgesi) ve toplam nüfusunun % 50'sini oluşturmaktadır. Fakat Kazakistan'daki Kazaklar'ın % 37'sini oluşturmaktadır.

Araştırmacı Dr. B. Zakir Avşar ve Ferruh Solak'ın, Türk Dünyası'nın nüfus yapısına ilişkin projeksiyon yöntemi kullanarak yaptıkları araştırma ise, Kazakistan'ın yakın gelecekteki nüfusu ile ilgili veriler vermektedir. Nüfus yapısının geleceğe yönelik olarak tahmin edilmesi için matematiksel yöntemlerden üstsel artış (exponential

growt) yönteminin kullanıldığı çalışmada, 1989 nüfus sayımı resmi verilerine dayanılarak Kazakistan'daki durum inceleniyor (AVŞAR ve SOLAK, 1995: 5)

ülke	Nüfusun iki katma çıkma/ yarılma süresi(yıl)		
	Esas Unsur	Rus	Diğer
Kazakistan	33	173	69
Azerbaycan	33	-36	-693
Kırgızistan	25	693	32
Özbekistan	24	-693	26
Türkmenistan	24	-173	28

Toplumların göçe kapalı olduğu varsayımıyla, doğum-ölüm hızı gibi unsurlar dikkate alınarak elde edilen bu sonuçlar, diğer Türk Cumhuriyetlerindeki esas unsurlardan biraz geride olsa da, Kazak nüfusunun bu artış hızıyla ülkedeki nüfus çoğunluğunu artırarak koruyacağını göstermektedir.

Aynı çalışmada, Kazakistan'daki Kazaklar'ın ve diğer etnik grupların gelecekteki nüfuslarıyla ilgili tahminler ise Kazakistan'ın yakın gelecekte bir kere daha nüfus yönünde Kazaklaşacağını gösteriyor (AVŞAR ve SOLAK, 1995).

Yıl	Esas unsur n(1000) %	Rus n(1000) %	Diğer n(1000) %	Nüfus Yoğ. Kişi/km ²
1989	6.532 39.5	6.226 37.6	3.780 222.9	6
1990	6.671 39.9	6.251 37.3	3.88 22.8	6
2000	8.229 43.4	6.506 34.3	4.220 22.3	7
2010	10.152 47.0	6.772 31.4	4.63 21.6	8
2020	12.525 50.7	7.048 28.5	5.154 20.8	9
2030	15.452 54.2	7.336 25.8	5.66 20.0	10
2040	19.062 57.8	7.635 23.1	6.25 19.1	12
2050	23.517 61.2	7.97 20.7	6.957 18.1	14

AÇIKLAMALAR

* Alaş, Kazaklar arasında milli meselelerde, düşmanlarla karşılaşılınca uran (slogan) olarak kullanılır. Mesela, askerlerin savaşlarda Allah Allah diye haykırmaları gibi, Alaş Alaş dedikleri de olmuştur. Kırgızların meşhur Manas Destanının kahramanı Manas Bâtur'un da Çinlilere karşı savaşırken; "*Atam Yakın adım Manas, Boyum Kırgız, uranım Alaş*" diye haykırdığı söylenir. Uran olarak kullanılan Alaş sözü aynı zamanda memleket ve millet manasına da gelmektedir. Kazak Sovyet Ansiklopedisinde, Kazakların önceki isimlerinin Alaş olduğu belirtilmektedir. Yine aynı ansiklopedide, Uluğ Bey'in "Ulus-ı Erbaa" ve "Nasabnamen Kazak" adlı tarihi yazma kitaplarda, Türk boyları içinde ilk defa Alaş adını alanlar Oğuz, Kıpçak ve Kanglı olmuştur, deniliyor. Kazakistan'ın Karkaralı civarında bulunan 1.90 cm. boyundaki taşta Orhun harfleriyle kazınmış olan kitabede, "Kagan Altı Böriğ Alaş" sözü okunmaktadır.

1964 senesinin sonbaharında Ketpendag zirvesinin kuzey tarafında bulunan taş kitabelerde, V. ve VII. asırlar arasında yaşayan Türk kabileleri içinde Arsar, Salur ve Alaş boylarının bulunduğunu öğreniyoruz.

** Ortak bildiriği imzalayan Kazakistan'ın gayri resmi siyasi teşkilat ve siyasi partileri şunlar: Kazakistan Azat Partisi, Celtoksan Milli Demokrat Partisi, Nevada-Semey Anti Nükleer Harekatı, Kazakistan Aral ve Balkaş Göllerini Koruma Komitesi, Adalet Harekatı, Kazakistan Sosyal Demokrat Partisi, Kazakistan Müslüman Hanımlar İttifakı, Kazakistan Kazak Dili Kurumu, Kazak Dili Kurumu Almatı Şubesi, Türk ve Doğu Müslümanları Teşkilatı, Sanıraq Teşkilatı, Ceruyıq Teşkilatı, Memorial Teşkilatının Almatı Şubesi, Kazakistan Bağımsız Öğrenciler Birliği, Genç İnşaatçılar Birliği ve Kazakistan İnsan Hakları Müdafaa Komitesi

KAYNAKÇA

ALAŞBEK, Mahmut,
Eylül 1987	Türk Yurdu,
"Kazakistan'da İsyan"	ALTAY, Balkan
Kasım 1987	"Alaş Orda" Türkistan'da İlk Türk Hükümeti, Türk Yurdu
ALİZADE, Mayıs,
1988	"1992Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları", Yeni Forum Yayınları, Yeni Forum Dergisinin 16-19 Eylül Sempozyumuna Sunulan Bildiriler.	AVŞAR, B.Zakir- SOLAK,
1995	Ferruh;
"Beşeri Kaynaklar Açısından Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını", Milliyetçi Çizgi Gazetesi 18-25 Ekim S.62-63
BRAKER, Hans
1988	"Çin-Sovyet İlişkilerinde Milliyet Hareketleri", Stratejik Açından Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar Yeni Forum Yayınları.	ÇATALTEPE, Sipahi
Temmuz 1990	"SSCB ve Çin Halk Cumhuriyetinde Yaşayan Türklerin İstatistiklerine Ait Bilgileri Mukayeseli Bir İnceleme", Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi , S.26
BENNINGSEN, A.
1984	SSCB'deki Müslümanlar,
Ankara	ÇOKAY, Mustafa
1988	1917 yılı Hatıra Parçaları,
Yaş Türkistan Neşriyatı,
Ankara

D'ENCAUSSE, Helene C. 1992	Sovyetler'de Müslümanlar	T.,Y. 1954	Türkistan'da Türkçülük ve Halkçılık , çıkaran Dr. A. Oktay, İstanbul
DÖNMEZ Yusuf 1989 1990	Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası , İstanbul	TATİMOV, Makas 1995	Kazakların Nüfusu ve Yerleşimi Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanlık Kurumu Enformasyon ve Analitik Merkezi, Almatı.
HAYIT Baymirza 1975	Türkistan, Rus ile Çin Arasında , İstanbul		
HENZE, Paul B. 1988	"Ulusal İç Muhalefetin Görünümü ve Yarattığı Sorunlar", Stratejik Açıda	TOGAN, Z. Velidi 1947	Türkili , İstanbul
JUNISULI, Jakıp 1988	Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar İle Aydın Dergisi, No. I, Doğu Türkistan	QUELQEJAY, Chantal-lemercier 1988	"İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıktaki Müslümanlar", Stratejik Açıda Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar .
KAZAKBALASI, C. 1988	17-18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları , İstanbul	TEMİZ, Suat Haziran, 1991	"17/18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları ve Celtoksan Şiiri", Türk Yurdu .
KIRIMLI, Meryem Yaz 1995	"Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı ya da Bağımsız Kazakistan'ın Yeni Stratejisi", Avrasya Etüdleri	ULUDAĞ, ilhan 1992	Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi, Türkiye İle İlişkileri , TOBB.
MATUSZEWSKİ, Daniel C. 1988	"İmparatorluk, Uluslar, Sınırlar", Stratejik Açıda Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar	WİMBUSH, S. Enders, 1988	"Sovyet Silahlı Kuvvetlerinde Uluslar", Stratejik Açıda Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar .
MONTEİL, Vincent 1992	Sovyet Müslümanları , Pınar Yayınları		